

Gresk innflytelse på den romerske statsutviklingen

Runar Furnes

**Masteroppgave i historie
Universitetet i Bergen
Våren 2008**

Forord

Jeg vil først og fremst takke min veileder, førsteamanuensis Ingvar Brandvik Mæhle, for den hjelpen jeg har fått i arbeidet med denne oppgaven, og for hans uendelige tålmodighet. Takk også til andre ved historisk institutt, blant andre professor Jørgen Christian Meyer, som har gitt meg nyttige innspill underveis.

Takk også til min kone, Tone M. H. Furnes, og resten av min familie for at de har vært hjelpsomme og forståelsesfulle mens jeg har vært opptatt med dette arbeidet.

Bilde på forsiden: Terracottabyste fra Casaletto i distriktet Aricia. Fremstilling av Demeter som kan identifiseres med den romerske Ceres. Datert til sent fjerde eller tidlig tredje århundre f.Kr. Fra "The Epigraphic Collection of the Museo Nazionale Romano at the Baths of Diocletian". Foto: Ingvar Brandvik Mæhle

INNHold

Kapittel 1: Introduksjon	5
Kultur	6
Kildene	10
Kapittel 2: Historiografi og metode	15
Tradisjonelle tolkninger	15
Nye perspektiver	19
Metode	23
Kapittel 3: Bystatkulturer langs middelhavet	28
Greske bystater	29
Fønikiske bystater	32
Etruskiske bystater	34
Latinske bystater	36
Kulturell utveksling mellom bystatene	38
Kapittel 4: Romersk statsutvikling	40
INNLEDNING	40
Det tyrrenske hav	40
Romas maktkamper i Sentral-Italia	42
Romas interne utvikling	44
GRUNNLEGGELSESMYTENE	46
Roma og Hellas	47
Roma og Troja	51
Romulus' guddommelige opphav	52
Sabinerkvinnene og voldtektsmytene	55

RELIGIØSE INSTITUSJONER	56
Diana	57
Dioskurene	59
De sybillinske bøker	60
Ceres, Liber og Libera	61
Apollon	63
Religiøs praksis	64
POLITISKE INSTITUSJONER	65
Kongedømmet	66
De tidligste arkaiske institusjonene	69
Reformene under Servius Tullius	71
Reformene under stenderkampene	73
Avslutning	78
Oppsummering	78
Konklusjon	79
Litteratur	81
Kilder	86

KAPITTEL 1: INTRODUKSJON

En gang i fjern fortid var Roma bare en liten bosetning ved elven Tiberen. I løpet av århundrene som fulgte, frem til byen ble en viktig og dominerende makt i Italia, ble det her utviklet en rekke sosiale, religiøse, politiske og militære institusjoner. Disse institusjonene la grunnlaget for den suksessen som byen senere opplevde. Nye befolkningsgrupper ble sannsynligvis integrert ved en rekke anledninger, og man ikke utelukke en tidlig etablering av kontakter med andre bystater. Romernes evne til å tilpasse seg denne situasjonen kan ha fått betydning i forhold utformingen av den romerske staten. I samme tidsperiode som den romerske staten vokser frem blir det etablert en rekke greske kolonier i *Magna Graecia* og på Sicilia. Bystatene i Sentral-Italia kom på et tidlig tidspunkt i kontakt med mennesker fra disse samfunnene. Det er mange ting som tyder på at romerne var villige til integrere eksterne elementer etter hvert som den staten vokste frem og gjennomgikk viktige endringer, og her kan også relasjonene til den greske verden i vest ha fått betydning.

Jeg har tatt utgangspunkt i denne problemstillingen: *Hvilken betydning kan gresk innflytelse ha hatt for den romerske statsutviklingen fra byens opprinnelse og frem til utgangen av det fjerde århundre f.Kr.?*

Jeg vil se på om de romerske grunnleggelsesmytene kan fortelle oss noe om dette, og jeg vil se på om gresk innflytelse kan ha fått betydning for utformingen av religiøse institusjoner i denne perioden. Jeg vil også se på om gresk innflytelse kan ha fått betydning for utformingen av de politiske institusjonene i denne perioden, og her vil jeg ha et hovedfokus på reformene i arkaisk tid og på reformene i forbindelse med organiseringen av plebeierne i det femte århundre f.Kr., når det skjer viktige strukturelle endringer. Dette vil jeg ta for meg i kapittel fire.

Før jeg ser nærmere på den romerske statsutviklingen vil jeg se på hvordan man innenfor moderne forskning har vurdert omfanget av Romas kontakter med omverdenen i byens tidlige fase, og hvilke meninger man har hatt om betydningen av gresk innflytelse i forhold til fremveksten av den romerske staten. I løpet av det tyvende århundre ser det ut til å skje et paradigmeskifte hvor meningene om dette endrer seg. Dette paradigmeskiftet vil jeg komme nærmere inn på i kapittel to.

En viktig utfordring man står ovenfor når man vil si noe om betydningen av gresk innflytelse på den romerske statsutviklingen er at vi ofte snakker om prosesser som består av en kombinasjon av direkte og indirekte innflytelse. En rekke tidlige sosiale, politiske og religiøse elementer vi finner i Roma i denne perioden kan for eksempel knyttes til de nære relasjonene mellom Roma og Etruria. De etruskiske bystatene kom på et tidlig tidspunkt i kontakt med den greske verden, og gresk innflytelse i Roma kan blant annet ha kommet indirekte herfra. Jeg vil i hovedsak konsentrere meg om gresk innflytelse, men det vil være vanskelig å si noe om romersk statsutvikling og gresk innflytelse uten også å ta i betraktning betydningen av andre bystatkulturer som også var aktive i dette området i samme tidsperiode. Foruten de greske koloniene i vest kan latinerne, etruskerne, og fønikerne her betraktes som de mest sentrale. Dette vil danne utgangspunkt for kapittel tre.

Før jeg går videre vil det også være på sin plass i si noe om dateringer og årstall. Hendelsene i den romerske historie dateres vanligvis med bakgrunn i det kronologiske systemet til Atticus i *Liber Annalis* fra år 47 f.Kr. Kronologien ble overtatt av Varro, ble benyttet innenfor den romerske staten og har siden blitt overtatt av moderne historikere. Det er imidlertid viktig å merke seg av denne kronologien ikke regnes for et absolutt kronologisk system for perioden før år 300 f.Kr.¹

I en undersøkelse av betydningen av kontaktene med gresk kultur for romersk statsutvikling, vil begreper som kultur og kulturell utveksling være viktige. Det et vil derfor være nyttig å se nærmere på hva dette dreier seg om.

Kultur

Begrepet kultur har ingen universell definisjon, men innenfor vår kontekst kan det det være nyttig å ta utgangspunkt i en beskrivelse av kultur slik som begrepet defineres hos T.E. Levy. Levy definerer kultur som:

Socially transmitted, often symbolic information that shapes human behaviour and that regulates human society, so that people can successfully maintain themselves and reproduce. Culture has mental, behavioral, and material aspects.²

¹ Alle årstall vil heretter være f.Kr. dersom ikke annet er nevnt.

² Levy 2005; xii

Materiell kultur, som utgjør en stor del av det overleverte materialet vi nødvendigvis må basere våre tolkninger på, kan betraktes som et resultat av kulturell aktivitet. J. Clarke påpeker likevel at materiell kultur ofte har blitt betraktet som en underordnet gruppe i forhold til kultur, selv om dette ofte har blitt kritisert for å være en forenkling av forhold som egentlig er mye mer komplekse. Ifølge Clarke kan det være fruktbart å se utformingen av kultur og materiell kultur som parallelle fenomener, og de samfunnsmessige materielle levningene som overleverte rester av all kultur; både materiell og ikke-materiell.³

Den kulturelle utvekslingens sosiale kontekst, hvor stadig gjensidig utveksling finner sted, er et felt som det har blitt lagt større vekt på i senere tid. Eksempelvis kan vi trekke frem Colin Renfrews "peer polity interaction"-modell, hvor han betrakter endring som noe som oppstår som følge av gjensidig påvirkning mellom likeverdige organiserte statsdannelser på det regionale plan.⁴ Nyere forskning har altså forsøkt å ta hensyn til både indre og ytre krefter for å forstå utviklingen innenfor tidlige statsdannelser.

W. Eder understreker at undersøkelser av kulturell utveksling bør ta utgangspunkt i "prinsippet om konsentriske sirkler".⁵ Eder sier at dette for det første innebærer at vi i utgangspunktet bør forsøke å forklare et gitt historisk fenomen primært med utgangspunkt i det området hvor hendelsen faktisk fant sted. Eder mener altså at vi må være forsiktige med å betrakte gresk innflytelse som en primær faktor så lenge vi kan finne tilstrekkelige årsaksforklaringer i Roma eller i byens umiddelbare nærhet. For det andre sier Eder at "prinsippet om konsentriske sirkler" innebærer at jo lenger unna kilden til kulturell utveksling befinner seg jo mer problematisk kan den sies å fortone seg som faktor for utviklingen i Roma. Ifølge ham bør vi altså ta utgangspunkt i at mulighetene for å avdekke gjensidige kontakter er best i de områder hvor "sirklene" kan ha tilstøtt eller overlappet hverandre. Eder mener følgelig at i forsøk på å forstå betydningen av gresk innflytelse i Roma bør man ha et særlig fokus på bystatene i *Magna Graecia* og på Sicilia.⁶

I løpet av den perioden jeg vil ta for meg gjennomgikk det romerske samfunnet store økonomiske, sosiale, religiøse og politiske endringer. P. S. Wells har argumentert for at

³ Clarke 2005; 3

⁴ Renfrew 1986; 6-7

⁵ Eder 1986; 269-270

⁶ Eder 1986; 269-270

samfunn som gjennomgår raske endringer, kanskje særlig i forhold til sine hierarkiske maktstrukturer, er mer mottakelige enn andre for innflytelse utenfra.⁷ I dette ligger det at nye maktgrupperinger kan benytte elementer fra andre kulturer for å legitimere sin maktposisjon. Ifølge Phillips kan det oppstå bestemte behov i mottakersamfunnet som kan bli dekket ved at eksterne elementer blir innført.⁸ Som vi har sett ovenfor sier Eder at årsaksforklaringene først og fremst bør søkes i Roma selv, men vi bør også ta med i betraktningen at det kanskje ikke alltid er nødvendig å finne opp noe nytt når det som skal til allerede er tilgjengelig.

Strukturelle endringer innebærer et behov for legitimering av nye maktstrukturer, og flere har påpekt at prosesser som har å gjøre med legitimering av makt er viktige faktorer i forhold til fremveksten av bystaten.⁹ I forhold til den romerske staten i denne perioden skjedde det flere viktige strukturelle endringer; de mest kjente eksemplene er kanskje republikkens innførelse og organiseringen av plebeierne. Dersom både eksterne og interne forutsetninger er til stede kan kulturell innflytelse få stor betydning innenfor slike prosesser, og det kan derfor være nyttig å fokusere på nettopp strukturelle endringer dette når en vil undersøke betydningen av gresk innflytelse i forhold til den romerske statsutviklingen.

Det vi kjenner til av religiøse og ideologiske elementer som var viktige innenfor den romerske staten, kan utgjøre en viktig gruppe vitnesbyrd på nettopp kulturell innflytelse og legitimering av maktstrukturer. Religion var i antikken blant de viktigste faktorene i forhold til legitimering av makt¹⁰, og når vi legger til at den romerske religionen alltid var i endring og nye kulturer stadig ble introdusert, gjør dette til at religion og ideologi blir ett naturlig område å fokusere på i en undersøkelse av kulturell innflytelse.

Så litt om hvordan den kulturelle utvekslingen kan foregå. Handelsforbindelse kan være et viktig element i forhold til kulturell utveksling. Utveksling av handelsvarer innebærer møte mellom mennesker, og gjennom slike møter kan kulturell informasjon overføres. Dersom vi følger Renfrews fremstilling av handelsutvekslingens sosiale side kan denne overføringen skje på tre måter; For det første kan gjenstanden i seg selv formidle mening til menneskene på stedet hvor de møtes. For det andre kan handelsutveksling innebære informasjonsutveksling som skaper en gjensidig forståelse mellom avsender og mottaker når det gjelder for eksempel

⁷ Wells 1992; 186

⁸ Phillips 2005; 39

⁹ Claessen og Skalnik 1978; 625 / Van der Vliet 1990; 235

¹⁰ Jameson 1997; 171

antall, mengde, vekt, størrelse og verdssystem. For det tredje kan informasjonen ganske enkelt overføres verbalt.¹¹

Utveksling av gjenstander og informasjon kan imidlertid ha ulike betydning for mottakerne. S. Antoniadou påpeker for eksempel at importerte gjenstander plasseres innenfor en ny kontekst og omtolkes innenfor en ny kulturell setting.¹² Handelsutveksling betyr derfor ikke nødvendigvis at også kulturell utveksling har funnet sted, men likevel betyr dette at kontakter kan ha vært opprettet som kan ha ført til informasjon ble overført.

Krigføring og konkurranse mellom ulike samfunn kan formidle kulturell informasjon. Kniving om bygging av stadig større monumenter i ulike samfunn og kopiering av praktiske teknikker, som for eksempel hoplittfalanksen, kan være eksempler på dette. R. L. Carneiro påpeker at krigføring kan betraktes som et element som kan føre til økt produksjonsnivå, og i sin tur til sosiale endringer og nye hierarkiske strukturer.¹³ Kombinasjonen av krigføring og handelsutveksling har også av enkelte blitt betraktet som en forutsetningen for fremveksten av tidlige statsdannelser.¹⁴

Symbolbruk er et annet viktig element. Tolkninger av symbolikk, og undersøkelser av dette, kan si oss noe om både kulturelle endringer og kulturell utveksling. D. Papaconstantinou har for eksempel påpekt hvordan undersøkelser av symbolbruk innenfor arkitekturen kan hjelpe oss til å forstå hvordan samfunnet har fungert, og hvordan det har endret seg.¹⁵

Kulturell utveksling og tilpasning henger sammen med flere faktorer. Det dreier seg både om hvilke gjenstander og symboler som overføres fra et samfunn til et annet, hva som karakteriserer disse elementene, og hvordan utvekslingen foregår. Betydningen de integrerte elementene får i kulturen som mottar dem er også i stor grad avhengig av interne forhold. J. Phillips legger frem noen interessante betraktninger omkring interne forhold i mottagersamfunnet som det kan være verdt å se nærmere på. Phillips sier at det kan være nyttig å se på hva det er som allerede er tilstede i samfunnet når en studerer hvordan et samfunn har blitt utsatt for påvirkning utenfra. Han påpeker at undersøkelser av kulturell

¹¹ Renfrew 1975; 22-24

¹² Antoniadou 2005; 67

¹³ Carneiro; 1970

¹⁴ Webb 1975; 184-194

¹⁵ Papaconstantinou 2005; 12-17

utveksling vanligvis har vært opptatt av spørsmål av typen; "hva", "når", "hvordan" og "hvem". Ifølge Phillips har fokuset i altfor liten grad vært på spørsmål av typen; "hvorfor" og "hvorfor ikke".¹⁶ Phillips vektlegger at et samfunn sannsynligvis har blitt utsatt for mer påvirkning enn det som faktisk har fått innpass, at de elementene som faktisk har blitt integrert trolig har dekket ulike behov i mottakersamfunnet, og at det kan ha skjedd en bortvelgelse av elementer som ble oppfattet som mindre relevante.

Kildene

I studier av tidlig romersk historie kommer vi ikke unna at vi stadig møter viktige kildekritiske problemstillinger. Jeg vil derfor her ta for meg det mest sentrale kildematerialet vi har til rådighet, og komme inn på noen av de viktigste kildekritiske problemstillingene vi står ovenfor når vi tar for oss dette materialet.

Først litt om det som har blitt overlevert til oss. Titus Livius var opprinnelig fra Patavium, bosatte seg i Roma, og levde samtidig med keiser Augustus. Hans romerske historie, *ab urbe condita*, skal ha omfattet 142 bøker. Bare trettifem av disse har vi fremdeles tilgang til. Av disse omhandler de første ti bøkene perioden fra byens opprinnelse frem til år 293.¹⁷ Den greske retorikeren Dionysius av Halicarnassus var også bosatt i Roma i perioden under Augustus. Hans *antiquitates romae* dekket perioden fra byens opprinnelse til år 264 i tyve bøker. Kun de første elleve av disse, som dekker perioden frem til år 443, har blitt overlevert til oss i sin helhet.¹⁸ Det er mye samsvar hos disse historikerne. Dette kan komme av at de benyttet seg av samme kildemateriell. Det har likevel forskjellige innfallsvinkler. En annen viktig kilde er Marcus Tullius Cicero som ble født i 106 og levde i republikkens siste århundre, og han kan ha blitt lest av for eksempel Livius. Diodorus Siculus, Plutarch og Polybios er andre kilder jeg vil benytte meg av. Forfatterne man i hovedsak må basere seg på når man tar for seg tidlig romersk historie, som Livius, Dionysius og Cicero, skrev altså lenge etter at hendelsene faktisk fant sted. De har derfor vært nødt til å benytte seg av egne kilder. Dette fører til at vi også må være kritiske til kildenes kilder.

Kildenes kilder er et omfattende tema. Vi skal her gå litt inn på to tidlige tradisjoner, den annalistiske tradisjonen og den antikvariske tradisjonen. Innenfor den annalistiske tradisjonen

¹⁶ Phillips 2005; 39

¹⁷ OCD 1999; 877-879

¹⁸ OCD 1999; 478

skrev man historie år for år over en lengre tidsperiode, og innenfor den antikvariske tradisjonen gikk man tematisk til verks og skrev om bestemte elementer. Mye av dette er tapt for oss, med unntak av enkelte fragmenter.

Senatorene Q. Fabius Pictor og L. Cincius Alimentus skrev sine beretninger i perioden rundt Hannibalkrigen. Dette var de første romerske historikerne innenfor den annalistiske tradisjonen. Romerne ser ut til å ha funnet inspirasjon hos grekerne også i forhold til hvordan de skrev sin egen historie. Pictor og Alimentus skrev på gresk. Q. Ennius skrev den første romerske historie på latin; da i heksameterform. Cato den eldre skal ha levd fra 234 til 149 og var trolig den som først skrev romersk historie i prosaform. I perioden som fulgte kom blant annet L. Cassius Hemina, L. Carpuinius Piso Frugi, Coelius Antipater og Sempronius Asellio med sine historiske fremstillinger av ulike perioder i romersk historie. Beretninger som tok for seg romersk historie over et lengre tid begynte deretter å komme på banen, for eksempel ved Cn. Gellius og Q. Claudius Quadrigarius. Mot slutten av republikken ble det skrevet store verk om romersk historie innenfor denne tradisjonen; da ved C. Licinius Macer, Valerius Antias og Q. Aelius Tubero. Dette var viktige kilder for både Livius og Dionysius, som skrev i en historisk tradisjon som hadde vokst frem og utviklet seg over flere århundrer.¹⁹

De antikvariske forfatterne var også viktige innenfor den litterære tradisjonen. Disse forfatterne skrev blant annet betydningen av og opprinnelsen til det latinske språket, men tok også for seg sosiale, politiske, militære, religiøse og juridiske praksiser og institusjoner.²⁰ M. Fulvius Nobilitor, konsul i år 189, kan mulig ses som den første antikvaren med sin beretning om den romerske kalenderen. Andre viktige representanter for sjangeren var Maximus Servilianus, Numerius Fabius Pictor, Junius Gracchanus, L. Aelius Stilo, Atticus, M. Terentius Varro og Verrius Flaccus.²¹

Våre overleverte kilder hadde altså en rekke arbeider innenfor både den annalistiske tradisjon og innenfor den antikvariske tradisjonen å støtte seg til. I tillegg hadde de også tilgang til andre kilder. Greske historikere var sannsynligvis en viktig kilde. Cornell påpeker for eksempel at greske historikere sannsynligvis hadde nevnt Roma allerede i det femte århundret

¹⁹ Forsythe 2005; 60-64

²⁰ Forsythe 2005; 64

²¹ Forsythe 2005; 65

i forbindelse med beskrivelser av vandringene til Aeneas og Odyssevs²² Vi vet likevel lite om hvordan greske historikere tok for seg romersk historie og hvor de fikk sin informasjon fra.

Muntlige overleveringer og familietradisjoner innenfor aristokratiske familier har trolig også vært brukt.²³ I tillegg hadde våre kilder sannsynligvis også tilgang til arkiver og offentlige dokumenter som i dag har gått tapt.²⁴

I en undersøkelse av gresk innflytelse og romersk statsutvikling er det også nødvendig å trekke inn kilder som tar for seg gresk historie. De greske kildene er langt tidligere enn de romerske. I Homers Illiaden og Odysseen får vite mye om tidlig gresk kultur. Herodot skriver om perserkrigene og om hendelsene omkring dette. Thucydides forteller om peloponneserkrigen og om athensk ekspansjon i det femte århundre, og Xenophon tar i hovedsak for seg perioden mellom 411-362. Vi har også Aristoteles' "Den athenske konstitusjonen" og "Politikken".

Så litt mer om hvilke kildekritiske problemstillinger vi står ovenfor. Ø. Andersen påpeker at tekstproduksjon og tekstoverleveringer har en materiell side.²⁵ Andersen gjør oss oppmerksom på at tekstene ble skrevet ned for hånd, og når de skulle gjengis ble de også kopiert for hånd, noe som lett kunne medføre skrivefeil og dermed flere ulike versjoner av samme verk, og at vi derfor vet lite om hvor nær opp til originalmanuskriptet kildene faktisk er. J. H. Screiner påpeker at hva det er som har blitt bevart også handler mye om tilfeldigheter, selv om mange overleverte tekster har blitt overlevert fordi de var egnet til å være gjenstand for studier, og da gjerne retoriske studier. Screiner sier altså at det ofte kunne være mer form enn innhold som avgjorde dette.²⁶

Vi vet ofte ikke hvilke kilder de overleverte tekstene er basert på. Screiner påpeker at når antikkens forfattere benyttet skriftlige kilder fra en tidligere periode bedrev de vanligvis kildekritikk i svært liten grad, og at i de tilfeller hvor kildene var i uoverensstemmelse valgte ofte forfatteren ganske enkelt den versjonen han betraktet som mest sannsynlig.²⁷ Antikkens forfattere hadde altså ikke like strenge krav til kildekritikk som historikerne har i dag. J. W.

²² Cornell 1995; 64

²³ Cornell 1995; 9-12

²⁴ Cornell 1995; 12-16

²⁵ Andersen 2000; 8-10

²⁶ Schreiner 2000; 42-43

²⁷ Schreiner 2000; 47-50

Iddeng understreker for eksempel at det var sjelden forfatterne nevnte de kildene som faktisk ble brukt.²⁸ Ettersom historikerens pålitelighet avhenger av kilden kan det dermed være vanskelig å finne ut av i hvor stor grad virkeligheten reflekteres.

Litterær stil og form er et annet viktig element. Andersen gjør oss oppmerksomme på at de antikke forfatterne ofte fylte tekstene sine med taler som ikke nødvendigvis reflekterte virkeligheten, men som ble betraktet som en hensiktsmessig måte å la aktørene komme til uttrykk på.²⁹ Ifølge Andersen var tekstens form ofte et mål i seg selv, og dermed ble virkningen ofte viktigere enn virkeligheten.³⁰ Dette må vi ta med i betraktningen når vi forsøker å tolke de litterære kildene.

Andersen understreker også at i arbeidet med antikke kilder må vi også være oss bevisste det som har å gjøre med litteratur-herneneutikk. Han påpeker at vi må være klar over at vi går inn i teksten med en egen forståelseshorisont som påvirker vår forståelse av det som beskrives, og at vi må analysere teksten i samspill med den konteksten den er skrevet i for å oppnå en bedre forståelse.³¹ Dette omfatter, ifølge Andersen, for eksempel at vi både må ta hensyn til at de antikke tekstene inngikk i en tradisjon som var preget av en muntlig stil, og at kildene stammer fra samfunnets kulturelle elite. Andersen mener at man må da være oppmerksom på at forfatterens politiske og sosiale status kan ha farvet ham, og at det er viktig å ha en oppfatning av hva som kan ha vært hans intenderte publikum.³²

Den siste problemstillingen vi kan ta opp her har å gjøre med bruken av oversettelser. G. Vidén påpeker at en oversettelse alltid er å betrakte som en tolkning. Vidén understreker at idet man benytter seg av skriftlige kilder for å komme frem til tolkninger, og bygger tolkningene på andres tolkninger av teksten, er det en viss risiko for at kilden faktisk ikke sier det vi forsøker å påvise.³³ Det er derfor svært viktig å utvise varsomhet når man benytter oversettelser for å tolke kildematerialet. Jeg har benyttet meg av de klassiske Loeb-oversettelsene. I de tilfeller hvor jeg har vært usikker på oversettelsene har jeg sammenlignet passasjene med andre oversettelser; blant annet Penguin-utgavene.

²⁸ Iddeng 2000; 67

²⁹ Andersen 2000; 15-17

³⁰ Andersen 2000; 30-31

³¹ Iddeng 2000; 61

³² Iddeng 2000; 62-68

³³ Vidén 2000; 79

Omfanget av kildekritiske problemstillinger gjør at vi godt kan spørre oss hva det er vi faktisk så kan trekke ut av dette materialet. Vi har allerede vært inne på at moderne historikere har lagt ulike innfallsvinkler til grunn for bruken av dette kildematerialet. Vi har som vi har sett all grunn til å forholde oss svært kritiske til materialet. Likevel må vi ta utgangspunkt i at det faktisk er mulig å identifisere noe av det autentiske materialet som finnes i denne litteraturen

Arkeologisk materiale er også en viktig kilde til tidlig romersk historie. E. Østby påpeker at arkeologiens primære oppgave er å registrere og ordne et stort materiale over store tidsperioder. Østby sier også at jo tynnere det skriftlige kildematerialet er for en periode, jo større del av den totale historiske rekonstruksjonen blir det arkeologien som må bære.³⁴ Han påpeker at den eneste primærkilden vi har til tidlig romersk historie er etterlevninger etter den materielle kulturen, men at dersom man vil styrke litterære kilder med arkeologisk materiale må man utvise forsiktighet da også arkeologiske funn utgjør en virkelighet som må tolkes og settes inn i en sammenheng. Viktige arkeologiske materiale kan for eksempel være gravkontekster, helligdommer, votivgaver og keramikk.

³⁴ Østby 2000; 221

KAPITTEL 2: HISTORIOGRAFI OG METODE

Det har vært ulike meninger om hvor mye kontakt det romerske samfunnen kan ha hatt med andre samfunn i byens tidligste århundrer. Det har også vært ulike meninger om betydningen av innflytelse fra de greske bystatene for den romerske statsutviklingen.

I artikkelen "Hellenization and Roman Society in the Late Fourth Century B.C" fra 1988 (som er å finne i W. Eder's "Staat und Staatlichkeit in der frühen römischen Republik"³⁵) gir R. W. Wallace oss en gjennomgang av noen historiografiske endringer. Jeg vil i dette kapitlet ha et utgangspunkt i artikkelen til Wallace og se nærmere på noen av historikerne han trekker frem, da jeg synes dette gir et godt bilde på det paradigmeskiftet som har funnet sted historiografisk sett i løpet av det tyvende århundre. Wallace understreker at den historiografiske utviklingen det her er snakk om i hovedsak ikke baserer seg på nye kilder, men hovedsaklig er å forstå som ulike og nye tolkninger av det samme materialet.³⁶

Wallace tar i hovedsak for seg ulike historikers metodiske innfallsvinkel til det materialet som kan fortelle oss noe om forholdene i det fjerde århundre, men ettersom dette paradigmeskiftet kan betraktes som en konsekvens av endringer i forhold til hvordan man generelt behandler kildematerialet, er det etter mitt syn også grunn til å ta utgangspunkt i at dette også kan gjelde for tidligere perioder i romersk historie.

Tradisjonelle tolkninger

Tidlig på 1900-tallet ser flertallet av historikerne ut til å ha ment at Roma i tidlig republikk i stor grad var isolert fra omverdenen og lå langt etter andre bystater i utvikling. Wallace påpeker et skifte innenfor antikkforskningen i 1970-årene hvor disse hypotesene ble utfordret.³⁷ Jeg vil gå nærmere inn på tre representanter for den historiografiske utviklingen som rådet før 1970-tallet, og som jeg har hentet fra artikkelen til Wallace.

I "The Social and Economic History of the Roman Empire" fra 1926 gir Rostovtzeff en beskrivelse av forholdene i Roma og Italia i de to første århundrene etter opprettelsen av republikken. Rostovtzeff påpeker at Syd-Italia i denne tidlige perioden var et rikt område, og

³⁵ Eder 1990

³⁶ Wallace 1990; 280

³⁷ Wallace 1990; 278-279

at Syd-Italia sammen med Sardinia og Sicilia var et viktig kornkammer som eksporterte mye korn blant annet til Hellas. Han sier videre at maktområdene til Etruria og Karthago på Sardinia og Sicilia eksporterte korn til de puniske byene i Afrika, og at disse byene i sin tur produserte vin, olivenolje og frukt; varer de handlet med på det vestlige markedet. Rostovtzeff påpeker også at man i Campania og Etruria hadde et rikt jordbruk og en høyt utviklet metall- og keramikkindustri. Han er også av den oppfatning at grekerne i Syd-Italia og på Sicilia dyrket oliven og produserte vin for å kunne konkurrere med sitt eget hjemland og med punerne i Afrika. Slik mener Rostovtzeff at de greske byene i vest deltok i en internasjonal økonomisk utvikling.³⁸

Ifølge Rostovtzeff var situasjonen helt annerledes sentralt og i nordlige deler av Italia. Rostovtzeff hevder at for Roma var den etruskiske maktposisjonen av avgjørende betydning. Han påpeker at det etruskiske aristokratiet var rikt, og at denne rikdommen hovedsaklig var basert på arbeidet til den etruskiske befolkningen de hadde makten over. Rostovtzeff er av den oppfatning at etruskere utgjorde den øverste klassen av store jordeiere og handelsmenn i Roma, sammen med enkelte familier fra det romerske aristokratiet, og at bortdrivelsen av det Rostovtzeff kaller det etruskiske dynastiet ikke endrer disse betingelsene. Grunnlaget for det som Rostovtzeff omtaler som den romerske bonde-staten blir, ifølge ham, lagt i denne tidlige perioden av den romerske republikk. Rostovtzeff mener altså at Roma i denne perioden var en by hovedsaklig bestående av småbønder med korndyrking helt sentralt i økonomien. Han mener også at Roma var et enkelt jordbrukssamfunn frem til begynnelsen av det tredje århundret som manglet eksterne relasjoner til resten av middelhavsverdenen. Ifølge hans tolkning var byen isolert fra og upåvirket av den kulturelle utviklingen i Hellas og Syd-Italia i denne perioden.³⁹

Lignende tolkninger finner vi i Tenney Franks fremstilling av tidlig romersk republikk i "An Economic Survey of Ancient Rome: Vol I" fra 1933. Under et "etruskisk regime" i det sjette århundre mener Frank at det arkeologiske materialet vitner om at Roma var en mektig by, hvor de etruskiske kongene opprettholdt handelsforbindelser til greske og puniske byer.⁴⁰ Frank peker på at det ble reist bygninger av høy kunstnerisk kvalitet i Roma i denne perioden, og Frank er av den oppfatning at dette viser at Roma dengang hadde en sentral plass i forhold

³⁸ Rostovtzeff 1926; 9-10

³⁹ Rostovtzeff 1926; 13-21

⁴⁰ Frank 1933; 3

til strømningene i Middelhavsområdet. Han legger her til at arkitektoniske utsmykninger i eksempelvis Velitrae og Satricum fra dette tidspunktet tyder på at greske arbeidere oppholdt seg i Latium i perioden. Frank mener at byen på dette tidspunktet var i nær kontakt med handelen som foregikk langs Middelhavet.⁴¹

Etter at kongene fordrives mener Frank at byen begynner å miste sin maktposisjon. Ifølge Frank finnes det lite som tyder på kontakter med internasjonale handelsforbindelser i en lang periode etter dette. Han mener at Roma etter opprettelsen av republikken nærmest må betraktes som et apatisk jordbrukssamfunn.⁴² Han oppfatter det slik at i perioden etter monarkiets fall gjennomgikk byen kraftige økonomiske nedgangstider og en reduksjon i folketall.⁴³ Det første århundret av republikken var altså, ifølge Frank, en periode hvor det rådet relativt primitive forhold.⁴⁴

Frank understreker at gallerokkupasjonen både fikk stor økonomisk betydning og politiske konsekvenser. Gjenoppbyggingen av byen innebar nødvendigvis store finansielle utfordringer, og Frank mener dette var en av årsakene til at byen vokste lite i perioden fremover mot den første samnitterkrigen. Han stiller seg kritisk til en forestilling om omfattende hellenisering i denne perioden, og avviser for eksempel påstander om at romerne kan ha engasjert greske arkitekter når bymuren skulle gjenoppbygges. Vi vet lite om omfanget av romernes handel med andre bystater i denne perioden, men Frank er åpen for at den andre traktaten med Karthago kan tyde på en viss grad av handelsutveksling. Likevel understreker han at når Roma vedtok en slik traktat kan dette like gjerne tyde på at romerne viste liten interesse for egne handelskontakter.⁴⁵

Romas raske ekspansjon i løpet av annen halvdel av det fjerde århundre førte til at flere samfunn ble innlemmet i den romerske staten. Frank hevder likevel at Roma forble et jordbrukssamfunn i denne perioden.⁴⁶ Innenfor etruskisk kunst kan man spore en gresk innflytelse, men selv om Frank medgir at det er nærliggende å tenke seg at også den raskt voksende romerske staten kan ha tatt opp i seg elementer fra den greske verden, viser han til at det er lite materiale som kan støtte dette. Han mener også at det er lite sannsynlig at

⁴¹ Frank 1933; 4-5

⁴² Frank 1933; 6

⁴³ Frank 1933; 10-11

⁴⁴ Frank 1933; 23

⁴⁵ Frank 1933; 26-37

⁴⁶ Frank 1933; 37-42

romerne hadde utviklet en særlig stor etterspørsel etter greske eller greskinspirerte luksusgjenstander på dette tidspunktet.⁴⁷

Frank hevder altså at det ikke er mulig å konkludere med at Roma var engasjert i sjøfartshandel i denne perioden. Ifølge ham er mer sannsynlig at den aktive koloniseringspolitikken Roma drev i innlandet i siste del av det fjerde århundre stagnerte byens kommersielle og industrielle utvikling, og at Roma ikke bedrev utstrakt sjøfartshandel før et sted ut i det tredje århundret. Roma var dermed, slik Frank ser det, isolert fra omfattende ekstern innflytelse i denne perioden.⁴⁸

I "An Archaeological Record of Rome from the Seventh to the Second Century B.C." fra 1940 tar Inez Scott Ryberg for seg arkeologiske materiale fra romerske gravkontekster, votivdeponasjoner og andre funn, og setter dette materialet opp mot fremstillingene av tidlig romersk historie.⁴⁹ Mye av det Ryberg konkluderer med stemmer med Tenney Franks fremstilling av perioden.

Ryberg mener at det arkeologiske materialet tyder på kommersielle relasjoner til Etruria i det sjette århundret. Ryberg peker på at de mange restene av attisk keramikk som er funnet i Roma indikerer en romersk interesse for utenrikshandel mot slutten av det sjette århundret, og at dette kan passe med en romersk handelstraktet med Karthago av år 509. Det kan ikke utelukkes at varene har blitt importert via Etruria, men Ryberg mener likevel at en traktet med Karthago kan tyde på at det fantes et marked i Roma som kunne trekke til seg handelsmenn utenfra.⁵⁰ Samtidig fastholder Ryberg at det arkeologiske materialet peker i retning av et samfunn preget av måtehold og enkelhet i det sjette århundre, og på bakgrunn av dette hevder hun at ting tyder på at romerne var mindre interessert i å delta aktivt i utenrikshandelen og mer opptatte av territoriell ekspansjon, mens en større industriell utvikling skjedde i nabobyer som Praeneste og Falerii.⁵¹

På bakgrunn av undersøkelser av blant annet arkeologisk materiale som keramikk mener Ryberg å kunne se at Roma i etterkant av monarkiets fall går inn i en periode hvor byen er

⁴⁷ Frank 1933; 49-51

⁴⁸ Frank 1933; 54-55

⁴⁹ Ryberg 1940; ix

⁵⁰ Ryberg 1940; 45-48

⁵¹ Ryberg 1940; 49-50

nærmest isolert fra greske kunstuttrykk, og hvor man vender tilbake til gamle skikker og moter.⁵² Ifølge Ryberg tyder det arkeologiske materialet på at Roma går inn i en nedgangsperiode tidlig i det femte århundret, og at byggeaktiviteten mot slutten av det sjette århundret og ved inngangen til det femte århundret nå nærmest stopper opp. I første halvdel av det fjerde århundret mener Ryberg at Roma var et selvstendig og konservativt samfunn fattig på materiell rikdom, og nærmest uberørt av kontakter med greske kunstformer, og et samfunn som i forhold til kommersielle relasjoner var nærmere knyttet til regionen nord for Tiberen enn til Syd-Italia.⁵³

Ryberg peker på at beretningene i de historiske kildene om ekspansjonene sørover i siste del av det fjerde århundret gjør at man skulle kunne forvente å finne flere spor etter impulser fra sydlige deler av Italia enn det man faktisk finner. Ifølge Ryberg innebar krigene mot samnittene i siste del av århundret en viss kontakt med *Magna Graecia*, men hun påpeker samtidig at arkeologiske funn fra Roma indikerer at disse relasjonene etableres svært langsomt. Ryberg er av den oppfatning at det er først i det tredje århundret man finner tilstrekkelige indikasjoner på en betydelig påvirkning fra *Magna Graecia*. Grunnen til at disse relasjonene ble etablert så langsomt mener Ryberg er å finne i at byen brukte det meste av sin energi på å etablere overherredømme i Italia i denne perioden.⁵⁴

Nye perspektiver

Vi har allerede vært inne på at det i perioden omkring 1970-årene skjer et skifte, hvor nye hypoteser begynner å komme på banen, spesielt i forhold til Romas relasjoner til den greske verden. Jeg vil her komme nærmere inn på noen representanter for de nye teoriene på dette området; også her har jeg benyttet meg av artikkelen til Wallace.

I K. A. Raafaubs "Social Struggles in Archaic Rome" fra 1986 finner vi artikkelen "The Rise of the *plebs* in the Archaic Age of Rome", skrevet av A. Momigliano i 1969. Momigliano har et annet syn på omfanget av kulturell utveksling i Roma i denne perioden, enn de andre forfatterne vi har kommet inn på.

⁵² Ryberg 1940; 78-79

⁵³ Ryberg 1940; 100-107

⁵⁴ Ryberg 1940; 114-115

I forhold til byggingen av større templer i Roma tidlig i det femte århundret, mener Momigliano det er verdt å merke seg at dette innebar store investeringer i kapital og arbeidskraft. Ifølge Momigliano krevet dette også kompetanse fra spesialiserte håndverkere, og han peker på at i den greske verden var det vanlig at grupper av slike håndverkere reiste rundt og tok arbeid der det var behov for det. Han mener videre at vi ikke kan utelukke muligheten for at slike grupper fant veien til Roma i løpet av disse årene, og at det etterhvert vokste frem slike grupper lokalt. I tillegg mener Momigliano at man godt kan tenke seg at tempelbyggingen foregikk parallellt med nabobyene i konkurranse om prestisje.⁵⁵

I forhold til stenderkampene i de femte og fjerde århundret mener Momigliano det er viktig å merke seg styrken bak organiseringen av plebeierne. Han peker på at det er uklart hvor opphavet til disse ideene kom fra, og at man ikke har funnet paralleller til andre italienske samfunn. Selv om han medgir at prosessene som lå bak denne organiseringen kun med vansker kan sammenlignes med den demokratiserende utviklingen i Athen og på Sicilia, mener Momigliano likevel det er ting som peker i retning av Hellas i forhold til økonomiske relasjoner og religiøse ideer. Her trekker han frem plebeierkulten ved templet for Ceres, Liber og Libera som hadde greske elementer knyttet til sin utforming, og på kornimporten fra Magna Graecia som kan ha foregått i regi av plebeierne. Momigliano mener at dersom man ser dette i sammenheng med at romerske aristokrater kan ha blitt sendt til Etruria for å lære det etruskiske språket, mens plebeiere kan ha reist til greske byer i forbindelse med sitt virke, kan dette tyde på at plebeierne nå var orientert mot den greske verden mens patrisierne tradisjonelt var forbundet med Etruria.⁵⁶

Momigliano peker også på at i forhold til tolvtaflelovene er det ting som tyder på en orientering i retning av den greske sfære i det femte århundret. Ifølge Momigliano bærer tolvtaflelovene preg av å være en imitasjon av greske lover, og han mener denne innflytelsen er å spore i det språket som ble brukt i disse lovene, både i forhold til vokabulare og syntaks.⁵⁷ Vi ser altså at i forhold til de tradisjonelle tolkingene legger Momigliano en annen innfallsvinkel til grunn i sin fremstilling av omfanget av kulturell utveksling mellom Roma og de greske bystatene i vest i denne perioden.

⁵⁵ Momigliano 1986; 189-190

⁵⁶ Momigliano 1986; 190-192

⁵⁷ Momigliano 1986; 192

I boken "The Beginnings of Imperial Rome: Rome in the Mid-Republic" fra 1980 problematiserer også C. G. Starr de tradisjonelle tolkningene. Starr mener altså at fremstillingene av Roma som et enkelt og isolert jordbrukssamfunn har åpenbare svakheter ved seg, og han mener at det finnes mye kildemateriale som tyder på noe annet. Starr mener dette er et eksempel på at allerede etablerte oppfatninger kan styre historiske undersøkelser i bestemte retninger. Han legger også til at historiske undersøkelser ofte konsentreres omkring enkelte perioder som oppfattes som særlig interessante, og at i forhold til studiet av romersk historie har dette ført til at man har konsentrert seg om første og siste del av republikken og at perioden mellom ofte har blitt oversett. Starr mener det derfor er behov for ytterligere studier av den sosiale, økonomiske og kulturelle situasjonen i Roma fremover mot år 300.⁵⁸

Starr mener det er viktig å merke seg at Roma ble etablert i et knutepunkt for handelsruter, og at øya som ligger i Tiberen her gjorde dette til et egnet sted for å krysse elven. Han påpeker også at salthandelen mellom kysten og innlandet har krysset elven her. Starr mener det er mye som tyder på at Roma ikke lå etter i utvikling i forhold til andre bystater i middelhavsområdet, og at byen ikke var isolert fra handelsvirksomheten her. Her peker han på arkeologiske funn av gresk keramikk som tegner et bilde av aktiv import, selv om han tar høyde for at det også kan dreie seg om imitasjon av greske modeller. I forhold til tempelbyggingen ved inngangen til det femte århundre finnes det, ifølge Starr, også ting som tyder på en orientering mot den greske verden.⁵⁹

Starr mener det arkeologiske materialet støtter fremstillingene av et Roma som mistet mye av sin maktposisjon i etterkant av slaget mot latinerne i år 496. Til en viss grad støtter Starr teoriene om relativ isolasjon utover i det femte århundre, men er av den oppfatning at byen raskt begynner å gjenoppta sin posisjon, særlig etter år 400. Han påpeker at gallerokkupasjonen nok markerte et brudd i denne utviklingen, men han mener at Roma kom seg raskt på banen igjen. Starr mener det ikke er grunnlag for å fremstille Roma som et isolert jordbrukssamfunn i det fjerde århundre slik man tradisjonelt har hevdet, og han mener at en ny innfallsvinkel til kildematerialet faktisk kan gi et helt annet bilde av perioden.⁶⁰

⁵⁸ Starr 1980; 1-5

⁵⁹ Starr 1980; 7

⁶⁰ Starr 1980; 7-10

Vi ser altså hvordan nye perspektiver på Romas relasjoner til omverdenen begynner å komme på banen fra omkring 1970 og fremover. I artikkelen til R. W. Wallace, som jeg har benyttet som utgangspunkt for denne historiografiske utredelsen, gjør han oss også oppmerksom på hvordan historikere i takt med disse endringene har endret sine oppfatninger og revidert sine konklusjoner, og han trekker frem en tolkningsrevisjon hos M. Crawford som eksempel på nettopp dette.⁶¹

Crawford skrev artikkelen "The Early Roman Economy, 753-280" i 1976. Her hevder han at mynt som betalingsmiddel ble innført i Roma i år 280, og legger til at det heller ikke er lagt frem beviser for at Roma benyttet mynter fra andre bystater tidligere og begrunner dette med at Roma i stor grad var isolert fra andre bystater i perioden før dette.⁶² I forhold til de litterære kildene understreker Crawford at i senrepublikken og i tidlig keisertid var den romerske økonomien sterkt påvirket av greske økonomiske ideer, og at man i de senere historiske fremstillingene diskuterer den tidlige republikken innenfor samtidens pengeøkonomiske kontekst. Ifølge Crawford utgjør det viktigste steget i tidlig økonomisk historie, både i den greske og romerske verden, at staten fastsetter verdien av en bestemt metallenhhet, og ikke selve innføringen av mynt som betalingsmiddel.⁶³

Wallace peker på at Crawford reviderer denne dateringen i senere utgivelser.⁶⁴ I Crawfords bok "Coinage and Money under the Roman Republic" fra 1985 er kapittel to en revidert versjon av artikkelen fra 1976. Her hevder han imidlertid at mynten ble innført som betalingsmiddel i Roma mot slutten av det fjerde århundre.⁶⁵ Selv om Crawford fortsatt fastholder at Roma var relativt isolert fra omverdenen i perioden før dette, har han altså revidert tidspunktet for myntens innførelse.

I T. Cornell og J. Matthevs "An Atlas of the Roman World" fra 1982, peker forfatterne på at det er ting som tyder på at romersk kultur ble stadig mer sofistikert mot slutten av det fjerde århundre.⁶⁶ De er også av den oppfatning at ettersom myntøkonomien var av gresk opprinnelse tyder romernes innføring av dette en økende påvirkning fra gresk kultur. De

⁶¹ Wallace 1990; 279

⁶² Crawford 1976; 197

⁶³ Crawford 1976; 198-199

⁶⁴ Wallace 1990; 279

⁶⁵ Crawford 1985; 17

⁶⁶ Cornell and Matthews 1982; 1-53

påpeker at dette også kommer til syne i monumenter og gjenstander hvor greske stiler og teknikker imiteres, og i innførelsen av greske religiøse kulturer.⁶⁷

T. Cornell tar for seg den romerske historien frem til år 264 i boken "The beginnings of Rome" fra 1995. Cornell avviser langt på vei fremstillingene av Roma som et isolert samfunn i løpet av republikkens århundrer. Vi ser dette særlig i forhold til hvordan Cornell beskriver de ideene og drivkreftene som kan ha ligget bak organiseringen av plebeierne. Han mener for eksempel at spørsmålet om hvordan plebeierforsamlingen var organisert før forsamlingen ble reorganisert i år 471 med utgangspunkt i de lokale tribene, åpner for at plebeierforsamlingen i likhet med greske forsamlinger opprinnelig kan ha vært åpne og ikke inndelt i grupper i det hele tatt, og at avgjørelser ble tatt på bakgrunn av et rent flertall. Slik mener han at plebeierorganiseringen kan ha vært under direkte påvirkning fra greske politiske ideer og praksis.⁶⁸ Han er også av den oppfatning at de greske elementene man kan finne i tolvtaflelovene⁶⁹, og det mulige greske opphavet til Ceres-tempelet⁷⁰, tyder på at greske impulser fant veien til Roma i denne perioden.

Etter en kort gjennomgang av noen utvalgte historikere og deres fremstillinger av det tidlige romerske samfunnet ser vi at det er et tydelige skille mellom de tradisjonelle tolkningene, og de nye perspektivene som har blitt lagt frem i senere tid. Selv vil jeg nok legge meg nærmere opp til de siste, og ha en innfallsvinkel som i større grad korresponderer med de nye perspektivene. Dette fordi jeg mener det finnes tilstrekkelig med materiale som kan tyde på at greske impulser fant veien til Roma, i større eller mindre grad gjennom hele perioden vi her snakker om. Likevel synes jeg det er viktig å være seg bevisst at vi alle farges av samtidens strømninger når vi tolker det historiske materialet vi har til rådighet, og at dette nødvendigvis får konsekvenser for hvilke slutninger vi kommer frem til.

Metode

Etter gjennomgangen ovenfor vil det være nyttig å spørre seg hva det er som kan ligge bak slike historiografiske endringer. Selv om nytt arkeologisk kildemateriale stadig dukker opp ser det nemlig ikke ut til at dette har hatt avgjørende betydning for at nye tolkninger har kommet til.

⁶⁷ Cornell and Matthews 1982; 42-43

⁶⁸ Cornell 1995; 260-261

⁶⁹ Cornell 1995; 272-276

⁷⁰ Cornell 1995; 263-265

Noe av dette kan nok forklares ved at mange har vært mer åpne enn tidligere for å betrakte mer av innholdet i de litterære kildene som troverdig historisk materiale. Dette er på ingen måte uproblematisk. Wallace peker for eksempel på at en reaksjon mot skeptisisme kan ha ført til at man har hatt en altfor lite kritisk holdning til kildematerialet.⁷¹ K. A. Raaflaub har også pekt på at fullstendig motstridende tolkninger på bakgrunn av det på mange områder svake kildematerialet, absolutt ikke er uvanlig. Raaflaub understreker at uenighet kan være positivt når det åpner for en fruktbar debatt som kan lede til kompromisser og en viss enighet, men han fastholder likevel at noe er galt med de metodiske innfallsvinklene dersom det er mulig å forsvare fullstendig motstridende teorier på bakgrunn av det samme kildematerialet.⁷²

I møtet med kildematerialet står vi ovenfor en rekke metodiske problemer. Vi har allerede vært inne på noen kildekritiske problemstillinger tidligere, men Wallace tar også for seg noen metodiske problemer vi står ovenfor i undersøkelser av kulturell utveksling som det kan være vel verdt å se nærmere på.

Wallace peker på at i undersøkelser av perioder hvor man har lite materiale å forholde seg til, står vi alltid ovenfor det han omtaler som "problemet ved anekdotisk kildemateriale". Her understreker han at når vi bygger hypoteser på grunnlag av enkeltobjekter, er det et problem at gjenstanden eller hendelsen kan ha en rekke forklaringer og at tilfeldigheter ikke kan utelukkes. Enkeltobjektet og enkeltepisoder kan dermed, ifølge ham, egentlig bevise svært lite.⁷³

Et annet metodisk problem Wallace peker på dreier seg om "klassifisering og kategorisering av kildematerialet". Som et eksempel trekker Wallace her frem hvordan bestemte tempelkonstruksjoner med greske elementer har blitt brukt som argument for at romere orienterte seg mot den greske verden. Ifølge Wallace er dette problematisk fordi man ikke vet med sikkerhet hva disse greske elementene betydde for romerne, og han legger til at man egentlig ikke vet så mye om hvordan de romerske templene var utformet og at det dermed er vanskelig å si noe om i hvor stor grad de faktisk var påvirket av etruskisk eller gresk stil.⁷⁴

⁷¹ Wallace 1990; 287-289

⁷² Raaflaub 1986; xv-xix

⁷³ Wallace 1990; 282-284

⁷⁴ Wallace 1990; 285-286

Wallace kommer dermed også inn på problemet som knytter seg til at vi ofte ikke vet hva det er som dreier seg om direkte eller indirekte innflytelse. Wallace peker på at det absolutt er mulig at den viktigste delen av kulturell innflytelse i denne perioden faktisk kom fra Etruria og Sentral-Italia. Han sier også at ettersom det er mange typiske elementer i gresk kultur som ikke er å finne i Roma før i det tredje århundret, blir det mange tomrom som er vanskelige å forklare dersom vi tar utgangspunkt i at Roma ble utsatt for hellenisering i perioden før dette.⁷⁵

Det magre kildematerialet og mangelen på førstehåndskilder innebærer at vi står ovenfor en vanskelig oppgave når vi tar for oss den tidlig romerske historien. Raaflaub gjør rede for to metodiske innfallsvinkler som kan være til hjelp i dette arbeidet, og disse vil jeg kort komme inn på her.

Raaflaub omtaler den første innfallsvinkelen som "The Comprehensive Approach". Her sier han at alle tilgjengelige kilder må tas i betraktning og bli benyttet på en tilfredsstillende måte. Ifølge Raaflaub er det behov for en mer systematisk utnyttelse av alt tilgjengelig materiale, og han mener et samarbeid mellom fagfeltene her kan være med på å skape bedre forutsetninger for å forstå hva ulike kildekategorier kan fortelle oss. Raaflaub understreker også at det er nødvendig å ha en kritisk innfallsvinkel til kildene, og at man må bygge på et tilstrekkelig bredt grunnlag når man tolker materialet.⁷⁶

Raaflaub omtaler den andre innfallsvinkelen som "The Comparative Approach". Her peker han på at man ved å sammenligne utviklingen i Roma med utviklingen i andre bystater kan oppnå en bedre forståelse av forhold i tidlig romersk historie. Ifølge Raaflaub ligger kanskje det største potensialet i sammenligninger med de arkaiske greske bystatene, noe som også inkluderer de greske bystatene i vest, og de greske kildene som dekker perioden fra det åttende århundret og fremover mener han kan være sentrale her. Raaflaub peker på at vi finner mange likheter her da Roma i likhet med mange greske bystater; var et urbant politisk og religiøst sentrum med et begrenset territorium, hadde et tidlig monarki som ble skiftet ut med et dominerende aristokrati, opplevde en krise som besto i utpining av selvstendige jordbrukere, matmangel og gjeldsproblemer, opplevde et aristokratisk misbruk av maktposisjoner som medførte opprør i befolkningen med de konsekvenser at det ble

⁷⁵ Wallace 1990; 289-291

⁷⁶ Raaflaub 1986; 9-26

nedskrevet lover, gjeldsslaveriet ble avskaffet, og situasjonen til de lavere klassene ble bedret både økonomisk og i forhold til politiske rettigheter. Raaflaub påpeker imidlertid også viktige forskjeller som er med på å komplisere komparative studier, blant annet at de greske bystatene i motsetning til Roma; lenge forble relativt uforstyrret i sin utvikling og ikke konfrontert med et stort press utenfra, og bedrev en utstrakt kolonisering som utgjorde en ventil i forhold til befolkningsvekst og sosial konflikter. Ifølge Raaflaub kompliserer disse forskjellene komparative studier dersom de har betydning for årsakene bak og opphavet til de sosiale konfliktene slik at de hadde en svært ulik karakter. I tillegg understreker han at det knytter seg problemer til at de greske bystatene besto av flere samfunn mens Roma var en enkelt by, og at det derfor kanskje kan være mest hensiktsmessig å sammenligne enkeltelementer i romersk historie med enkeltelementer i visse greske bystater. Raaflaub påpeker også at greske modeller og ideer kan ha hatt betydning i forhold til utviklingen av de romerske institusjonene, og at det får viktige konsekvenser for en komparativ undersøkelse når det ene objektet i undersøkelsen kan ha blitt påvirket av det andre.⁷⁷

Vi kan altså benytte oss av flere ulike metodiske innfallsvinkler i undersøkelser av tidlig romersk historie. I tillegg peker Momigliano på tre faktorer som har gitt oss ny kunnskap på dette området. Han sier at vi for det første har fått mer kunnskap om andre samtidige italienske samfunn, og om de samtidige greske bystatene i Syd-Italia og på Sicilia, at vi for det andre har fått ny kunnskap på grunnlag av nytt arkeologisk materiale og at det arkeologiske materialet har blitt gjort mer tilgjengelig, og at vi for det tredje har kunnet utvide vår horisont gjennom bruk av komparative studier.⁷⁸ Hva gjelder betydningen av gresk innflytelse på romersk ststutvikling peker Raaflaub på at man lenge har tatt i betraktning at dette kan ha vært av betydning, og at selv om man til en viss grad har kunnet påvise en viss nedgang i forhold til impulser utenfra i det femte århundre, viser han til enkeltelementer som kan tyde på gresk innflytelse gjennom hele perioden.⁷⁹

I virkeligheten vet vi faktisk svært lite sikkert om hvor mye Roma ble påvirket av helleniseringsprosessen langs deler av middelhavsområdet i denne perioden. Til tross for at kildegrunnet er magert og problematisk tror jeg likevel det er mulig å oppnå en større innsikt i forhold til dette. Etter min oppfatning bør vi fortsette å legge frem nye

⁷⁷ Raaflaub 1986; 26-47

⁷⁸ Momigliano 1986; 178-179

⁷⁹ Raaflaub 1986; 36

tolkninger til tross for at vi innser at flere tolkninger er mulige når kildematerialet er svakt eller mangelfullt, fordi dette vil føre til opprettholdelsen av en debatt som i seg selv kan øke våre kunnskaper. Man kan selvsagt ikke ukritisk konkludere med at kulturell innflytelse fant veien til Roma bare fordi relevant kildemateriale faktisk finnes, men slik jeg ser det er det minst like utilstrekkelig å argumentere for at Roma var et isolert samfunn i denne perioden fordi kildematerialet ikke kan verifisere påstander om noe annet. Uansett hvilken innfallsvinkel vi har til denne problematikken vil det være viktig å være bevisst på hvilke metodiske problemer vi står ovenfor, og hvilke metodiske redskaper vi har til rådighet, når vi analyserer og tolker kildematerialet vi har foran oss.

KAPITTEL 3: BYSTATKULTURER LANGS MIDDELHAVET

Cicero understreker betydningen av at Roma vokste frem over flere generasjoner, og vektlegger betydningen av de erfaringene som ble gjort over tid når han forsøker å forklare byens særegne stilling.⁸⁰ Romerne selv oppfattet altså fremveksten av den romerske staten som en langsom og gradvis prosess, også i forhold til byens fysiske vekst.⁸¹ Det romerske samfunnets evne til tilpasning i møte med andre kulturer påpekes også i de litterære kildene.⁸² Hvis det faktisk var slik at det romerske samfunnet gjennomgående og over tid hadde en slik karakter, er dette i seg selv et godt utgangspunkt for å undersøke omfanget av kulturell innflytelse på den romerske statsutviklingen.

Til dette kan vi legge til at kolonisering, kommersiell aktivitet og nye økonomiske betingelser på mange måter kjennetegner utviklingen i middelhavsområdet i den perioden som sammenfaller med fremveksten av den romerske staten. Selv om størstedelen av befolkningen i bystatkulturene langs middelhavet i denne perioden var jordbrukere, var handelsutveksling nå en viktig økonomisk faktor som kan ha vært med på å trekke de italienske samfunnene inn i en større økonomisk og kulturell sfære.

En rekke nye bystater vokser altså frem i middelhavsområdet i denne perioden. Før vi ser nærmere på noen av de bystatkulturene som dominerte dette bildet, kan det være nyttig å si noe om forholdet mellom begrepet bystat og begrepet *polis*. M. H. Hansen påpeker at selv om prinsippene bak de to begrepene ofte betraktes som sammenfallende, bør man være klar over at begrepet *polis* reflekterer de antikke grekernes oppfatning av sin egen politiske og sosiale orden, mens begrepet bystat er et moderne begrep som historikerne bruker for å beskrive både hellenske *polis* og en rekke andre bystatkulturer.⁸³ Jeg vil derfor benytte meg av begrepet bystat.

Jeg vil videre se nærmere på fire bystatkulturer som var aktive i middelhavsområdet omkring Roma i denne perioden. Hovedvekten vil ligge på de greske bystatene, men ettersom kulturell utveksling ofte består av en kompleks blanding av direkte og indirekte innflytelse, vil det også være nyttig å se litt nærmere på de fønikiske, etruskiske og latinske bystatene.

⁸⁰ Cicero *Rep*; 2.3

⁸¹ Livius 2.1.2

⁸² Dionysios 1.9.3-10

⁸³ Hansen 2000; 9

Greske bystater

I løpet av den arkaiske perioden ble det etablert en rekke greske kolonier i den vestlige delen av middelhavsområdet. J. Whitley peker på at impulser i form av ideer, symbolikk og teknologi fra øst var en viktig faktor i forhold til de endringene som skjedde innenfor de greske bystatene i løpet av disse århundrene, og at det er denne stimulansen fra østen, eller orienten, som ofte omtales som "orientaliseringen" av det greske samfunnet.⁸⁴ Uttrykket brukes også mer generelt om visse faser i kunsten i ulike bystatkulturer hvor man kan finne trekk som er karakteristiske for Levanten.⁸⁵ Denne orientaliseringen av samfunnet inngikk altså også i samfunnsutviklingen i de greske koloniene i vest.

Før vi går videre bør det imidlertid påpekes at begrepet "kolonisering" kan være misledende i forhold til den greske ekspansjonen i vår moderne betydning av ordet, og at det i tillegg kan være problematisk å snakke om en "gresk" koloniseringsprosess.⁸⁶ Man bør kanskje heller betrakte dette som en prosess som ble ledet i ulike retninger, og av ulike årsaker, av en rekke selvstendige bystater.⁸⁷

I forhold til koloniene skilte grekerne selv mellom *apoikia* og *emporion*. *Apoikia* var bosetninger som var grunnlagt som selvstendige samfunn med en *metropoleis* (moderby) i hjemlandet. *Emporion* var samfunn som opprinnelig ikke ble grunnlagt som selvstendige samfunn, men som skulle være handelsstasjoner mellom grekere og andre. En *emporion* kunne likevel utvikle seg til en *apoikia* over tid.⁸⁸

Den følgende gjennomgangen av noen sentrale greske kolonier i vest vil jeg i hovedsak basere på det vi finner i 1999-utgivelsen av boken "The Greeks Overseas. Their Early Colonies and Trade" av J. Boardman. Boardman baserer de årstall han nevner på de antikke skriftlige kildene, men er samtidig klar på at det knytter seg kildekritiske problemstillinger til nettopp dette.

⁸⁴ Whitley 2001. s102-103

⁸⁵ OCD 1999; 1075

⁸⁶ OCD 1999; 362

⁸⁷ OCD 1999; 362

⁸⁸ OCD 1999; 122

De to tidligste greske koloniene i vest var Pithekoussai og Cumae. En rekke arkeologiske undersøkelser har vært gjort på øya Ischia hvor den greske kolonien Pithekoussai lå, og Whitley peker på at mange funn herfra tyder på en forbindelse til Euboea.⁸⁹ Boardman sier at etter at Cumae ble grunnlagt på fastlandet omkring år 725 mistet sannsynligvis Pithekoussai mye av sin betydning.⁹⁰

Naxos, den første greske kolonien på Sicilia, skal ha blitt grunnlagt omkring år 734. Ifølge Boardman kom de første kolonistene her fra Chalcis, og kolonien ble benyttet som et første stoppested for skip som skulle runde Italias tåspiss.⁹¹ Naxos ble også brukt som base for grunnleggelsen av koloniene Leontini og Catane.⁹²

Ifølge Boardman grunnla kolonister fra Euboea i samme tidsperiode kolonier på hver side av Messina-stredet for å sikre en trygg passasje. Zancle ble grunnlagt av kolonister fra Cumae og Chalcis, kolonister fra Zancle grunnla i sin tur Mylae lenger vest, og Rhegium ble grunnlagt like etter Zancle på motsatt side av Messina-stredet litt lenger mot sør.⁹³

Syracuse ble, ifølge Boardman, grunnlagt av kolonister fra Corinth omtrent samtidig som Chalcis grunnla Naxos. Den første bosetningen her skal ha lagt på øya Ortygia, men bosetningen spredte seg raskt til fastlandet, og Syracuse skal etterhvert ha vokst seg til en stormakt i vest. Boardman sier at like etter grunnleggelsen av Syracuse etablerte den greske bystaten Megara kolonien Megara Hyblaia, som fremstod som en rival til Corinth og Syracuse.⁹⁴

Videre sier Boardman; at Gela syd på Sicilia skal ha blitt grunnlagt av kolonister fra Kreta og Rhodos omkring år 688, at kolonister fra Achaea skal ha grunnlagt Sybaris, Croton og Metapontum i perioden 720 til 700, at Posidonia (Paestum) syd-øst for Cumae sannsynligvis ble grunnlagt av kolonister fra Sybaris, at Tarentum ble grunnlagt av kolonister fra Sparta mot slutten av det åttende århundre, og at Locri ble grunnlagt av kolonister fra Locris omkring år 673. Ifølge Boardman skjedde det også en ekspansjon på Sicilia i løpet av det syvende århundre; hvor Syracuse fikk bekreftet sin kontroll mot syd-øst gjennom grunnleggelsen av

⁸⁹ Whitley 2001; 126

⁹⁰ Boardman 1999; 168

⁹¹ Boardman 1999; 169

⁹² OCD 1999; 1031

⁹³ Boardman 1999; 162

⁹⁴ Boardman 1999; 172-174

Helorus, Acrae, Casmenae og Camarina, hvor Megara Hyblaia grunnla Selinus (Selinunt) som vokste raskt og fikk en viktig posisjon, hvor kolonister fra Gela skal ha grunnlagt Acregas (Agrigento), og hvor Zancle etablerte en bosetning ved Himera.⁹⁵

M. H. Hansen sier noe om interne forhold i *polis* på generelt grunnlag som det kan være verdt å se nærmere på her.⁹⁶ Hansen sier at alle *polis* var samfunn med selvstyre selv om de ikke nødvendigvis var uavhengige, og at borgerskapet var arvelig etter den mannlige slektslinjen. Ifølge Hansen var *polis* både et politisk, militært, religiøst og økonomisk samfunn, hvor styresettet var enten demokrati, oligarki eller monarki. Hansen påpeker også at alle mannlige borgere hadde mulighet for politisk deltakelse i de fleste demokratier, at politisk deltakelse var begrenset av *census*-krav i oligarkier, og at selv om de politiske institusjonene ble opprettholdt i tyrannier ble disse redusert til en formalitet ettersom makten ble konsentrert hos enkeltpersoner.⁹⁷

I forhold til religion sier Hansen at dette elementet hadde en viktig plass innenfor *polis*. Hansen peker på at guder og helter ble dyrket offentlig av hele samfunnet gjennom organiserte festivaler, og at enhver offentlig handling ble fulgt av religiøse handlinger. Han sier også at etter hvert som *polis* utviklet seg kom nye kulturer til som var direkte knyttet til de politiske institusjonene.⁹⁸

Hansen påpeker også at *polis* på mange måter var et oppstykket samfunn hvor det ofte pågikk konstante konflikter mellom motstridende grupperinger innenfor borgermassen; i demokratier mellom fattige og rike borgere, og i oligarkier mellom rike borgere som hadde monopolisert den politiske makt og fattige som bare hadde arvet sin borgerstatus. Grekerne kalte slike konflikter for *stasis*, og ifølge Hansen var ofte både fattige og rike borgere i slike situasjoner villige til å samarbeide med andre *poleis* og gjerne ofre sin uavhengighet for å få overtaket i forhold til sine motstandere.⁹⁹

Hansen vektlegger betydningen av kontaktene sjøveien i forhold til opprettholdelsen av grekernes kulturelle identitet. Han peker på at de fleste greske bystatene lå ved havet og at det

⁹⁵ Boardman 1999; 178

⁹⁶ Hansen 2000

⁹⁷ Hansen 2000; 171-172

⁹⁸ Hansen 2000; 172

⁹⁹ Hansen 2000; 173

var dette som knyttet menneskene sammen, fordi kommunikasjon over havet gikk raskere enn kommunikasjon over land. I forhold til de greske koloniene sier Hansen at det ofte var sterke religiøse og kulturelle bånd mellom *apoikia* og *metropolis* selv om flertallet av de greske koloniene var uavhengige i forhold til sine moderbyer.¹⁰⁰ Grekerne var altså bevisst på sine felles røtter til tross for store geografiske avstander mellom bystatene.

Fønikiske bystater

I forhold til de fønikiske bystatene er det viktig å understreke at de litterære kildene er mangelfulle og problematiske. Ifølge H. G. Niemeyer finner man ingen steder i kildene særlig mange beskrivelser av fønikiske forhold, men han påpeker likevel at arkeologiske undersøkelser de siste tiårene har kastet nytt lys over fønikiske bosetninger og den urbane utviklingen her.¹⁰¹

Det gamle Fønikia lå ved kysten øst i Middelhavet mellom Syria og Palestina, og blant de viktigste byene her var Beirut, Byblos, Marathos, Sidon, Tripoli og Tyre. G. Forsythe peker på at fønikerne hadde en viktig posisjon som maritime handelsmenn i den antikke verden, og at fønikernes sjøfartstradisjon skal ha begynt allerede i bronsealderen.¹⁰²

Fønikerne begynte etterhvert å etablere seg vestover i middelhavsområdet. Ifølge Whitley hadde fønikerne i løpet av perioden fremover mot slutten av det åttende århundre rukket å etablere bosetninger både på Kypros, nordvest på Sicilia, i det sydlige Spania, på Sardinia, i Nord-Afrika og i Marokko.¹⁰³ Niemeyer beskriver dette som en ekspansjon av fønikisk kultur hvor handelsmenn kom reisende fra de fønikiske byene og det ble etablert bosetninger i fremmede land, men han understreker samtidig at modeller man har benyttet seg av i forhold til gresk og romersk kolonisering ikke uten videre kan brukes i forhold til den fønikiske ekspansjonsprosessen.¹⁰⁴

Handel var ikke nødvendigvis eneste årsak bak den fønikiske ekspansjonen, men Boardman peker på at dersom fønikerne primært var interesserte i å skaffe seg jordbruksland blir det vanskelig å forklare hvorfor de ofte ignorerte tilgjengelige jordbruksområder samtidig som de

¹⁰⁰ Hansen 2000; 141-145

¹⁰¹ Niemeyer 2000; 89-90

¹⁰² Forsythe 2005; 25

¹⁰³ Whitley 2001; 112

¹⁰⁴ Niemeyer 2000; 96

forsøkte å drive grekerne bort fra strategiske handelsruter.¹⁰⁵ Det var også fredelige kontakter mellom grekere og fønikere, og Niemeyer peker på at det sannsynligvis vokste frem et fønikisk handelsaristokrati i det åttende århundre, en samfunnsklasse som, ifølge ham, kan ha beveget seg på samme sosiale nivå som aristokrater fra den greske verden i denne perioden.¹⁰⁶

Ifølge Niemeyer gjennomgikk fønikisk kultur endringer i det sjette århundre i form av en helleniseringsprosess som fikk betydning for samfunnet på flere måter. Niemeyer trekker blant annet frem utformingen av den urbane strukturen som eksempel på dette, og her peker han på at Karthago skal ha hatt en *agora* i hellenistisk tid, noe som, ifølge ham, sannsynligvis ikke var tilfellet tidligere.¹⁰⁷

Den fønikiske ekspansjonen førte til at Tyre grunnla Karthago som skulle bli en viktig stormakt. Ifølge Forsythe dateres de tidligste arkeologiske funnene herfra til midten av det åttende århundre, og han peker på at dette korresponderer tidsmessig med grunnleggelsen av de første greske koloniene i Syd-Italia og øst på Sicilia.¹⁰⁸ Ifølge Niemeyer begynte Karthago sin ekspansjonsprosess i det syvende århundre. Han peker på at det sannsynligvis dreier seg om en langsom utvikling hvor byen etterhvert ble en viktig motstander til Roma, og han mener dette kan passe godt inn i forhold til utformingen av den første traktaten mellom Karthago og Roma mot slutten av det sjette århundre.¹⁰⁹

Karthago skal opprinnelig ha vært underlagt kongen av Tyre, men byen kan ha hatt sine egne konger fra det syvende århundre selv om dette er uklart.¹¹⁰ I det sjette århundre skal byen ha hatt en oligarkisk styreform.¹¹¹ Senere beskriver Aristoteles det politiske systemet i Karthago som en form for aristokrati med avvik i retning av både demokrati og oligarki.¹¹²

Karthago skal ha kopiert og tatt opp i seg kunstneriske stiltrekk både fra Hellas og Østen, og byen skal ha produsert og eksportert en rekke handelsvarer.¹¹³ Utvekslingen av impulser mellom fønikerne og andre kulturer i vest gikk sannsynligvis begge veier, og når vi tar i

¹⁰⁵ Boardman 1999; 210

¹⁰⁶ Niemeyer 2000; 102

¹⁰⁷ Niemeyer 2000; 106-107

¹⁰⁸ Forsythe 2005; 31

¹⁰⁹ Niemeyer 2000; 105

¹¹⁰ OCD 1999; 295

¹¹¹ OCD 1999; 295

¹¹² Aristoteles. *Pol*; 2.11

¹¹³ OCD 1999; 295

betraktning fønikernes tidlige aktivitet vest i middelhavsområdet åpner dette for at fønikerne også allerede tidlig kan ha opprettet kontakter med den innfødte befolkningen på det italienske fastlandet.

Etruskiske bystater

I perioden mellom det åttende og det femte århundre vokste det frem store bystater i de etruskiske områdene. Ifølge Cornell er det vanlig å dele disse bystatene inn i tre grupper med; Veii, Caere, Tarquinii og Vulci i sør, Volatarræ, Populonia, Vetulonia og Rusellæ i nord, og Arretium, Cortona, Perugia, Clusium og Volsinii lenger inne i landet.¹¹⁴

I Etruria ble, ifølge M. Torelli, Protovillanova-kulturen i det ellefte og tiende århundre erstattet av Villanova-kulturen i det niende og åttende århundre. Han peker også på at fremveksten av de etruskiske bystatene mellom det niende og syvende århundre korresponderer i tid med fremveksten av Villanova-kulturen i jernalderen og den orientaliserende perioden, og han mener derfor Villanova-kulturen kan betraktes som bakgrunnen for den etruskiske sivilisasjonen. Ifølge Torelli var den etruskiske økonomiske veksten i perioden basert på jordbruk og utvinning av jern og kobber, og økningen i forhold til handelsaktivitet ble stimulert både av avkastningen fra jordbruket, gruveaktiviteten og byenes geografiske plassering.¹¹⁵

Etruskernes opprinnelse fremstod som uklar allerede i antikken. Herodot hevdet for eksempel at etruskerne skal ha kommet fra Lydia i Lilleasia¹¹⁶, mens Dionysius av Halicarnassus mente de hadde sin opprinnelse i Italia.¹¹⁷ Et av problemene består i at det etruskiske språket ikke er et indo-europeisk språk, og dette har blitt forsøkt forklart ved at etruskerne hadde sin opprinnelse et annet sted. Cornell peker imidlertid på at det ikke finnes noe i det arkeologiske materialet som taler for dette, og han mener at når det gjelder orientaliseringen av det etruskiske samfunnet kan dette forklares med utgangspunkt i handel og kulturell utveksling. Cornell fastholder at en forhistorisk invasjon forblir en teoretisk mulighet, men han peker samtidig på at de fleste av dagens historikere tar utgangspunkt i at fremveksten av den

¹¹⁴ Cornell 1995; 45

¹¹⁵ Torelli 2000; 192

¹¹⁶ Herodot 1.94

¹¹⁷ Dionysius 1.30.2

etruskiske sivilisasjonen skjedde gjennom en gradvis prosess hvor en eventuell forhistorisk invasjon blir av mindre betydning.¹¹⁸

Torelli forteller oss noe om de interne sosiale forholdene i de etruskiske bystatene som det kan være verdt å se nærmere på her. Ifølge Torelli er det nemlig mye som tyder på at den tidlige politiske organiseringen både i bystatene i Etruria og Latium hadde et felles opphav.¹¹⁹

Ifølge Torelli hadde mange religiøse og sosiale elementer i de senere etruskiske bystatene sitt opphav allerede i Protovillanova-kulturen, og her trekker han frem *curiae*-institusjonen som eksempel. Torelli peker på at vi finner denne formen for sosial og politisk organisering både i Etruria og i Roma, og han sier at i Roma hadde denne institusjonen stor betydning i forhold til etablering av kollektiv politisk makt under kongen og senere under embetsmennene i republikken gjennom ritualene i *curiae*-forsamlingen.¹²⁰

Ifølge Torelli vokste det frem et aristokrati, *principes*, i Etruria i det åttende århundre som var inspirert av orientalske og greske skikker, og som benyttet seg av østlige elementer for å markere sin maktposisjon. Dette gikk, ifølge Torelli, på bekostning av den opprinnelig sosiale orden, og etterhvert ble stadig større samfunnsgrupper underlagt aristokratisk kontroll. Her peker han også på at det har blitt argumentert for at de etruskiske *servi* hadde likhetstrekk med de romerske *clientela*¹²¹, men han understreker likevel at det her finnes viktige forskjeller som gjør sammenligningen vanskelig.¹²² Ifølge Torelli vokste det frem republikker i Etruria mot slutten av det sjette og begynnelsen av det femte århundre, og etter dette ble det etablert flere oligarkiske institusjoner.¹²³

Torelli kan fortelle at byggingen av helligdommer og templer økte i de etruskiske bystatene fra slutten av det sjette århundre og fremover, og han peker på at arkitekturen og utsmykningen av disse templene har fellestrekk med elementer fra de store templene i flere greske kolonier i vest.¹²⁴ I løpet av det fjerde og tredje århundre falt mange av de etruskiske

¹¹⁸ Cornell 1995; 47

¹¹⁹ Torelli 2000; 189-191

¹²⁰ Torelli 2000; 189-191

¹²¹ Torelli 2000; 197

¹²² Torelli 2000; 196-197

¹²³ Torelli 2000; 199-200

¹²⁴ Torelli 2000; 198-199

byene, men i de gjenværende byene ble likevel mye at den etruskiske kulturen bevart også i perioden etter den romerske erobringen.

Latinske bystater

Gresk, fønikisk og etruskisk aktivitet i områdene omkring Latium kan ha hatt stor betydning for samfunnsutviklingen i bystatene her. Cornell er blant dem som også påpeker at den historiske utviklingen i dette området vanskelig kan forstås uten at den plasseres innenfor en bredere kontekst med referanser til nabosamfunn og nabokulturer, og ifølge ham skal Roma ha vært den siste som ble grunnlagt av de latinske bystatene.¹²⁵ Cornell har tatt for seg den tidlige utviklingen i Latium, og det kan her være nyttig å se nærmere på noen av de elementene som Cornell kommer inn på.¹²⁶

Ifølge Cornell ble det etablert en rekke fjellandsbyer i Latium i tidlig jernalder som ofte vokste fram i grupper hvor landsbyene grenset til hverandre, og her trekker han frem bosetningene på høydene omkring Roma som et eksempel. Cornell peker på at det skjer viktige endringer i disse samfunnene i løpet av det åttende århundre som blant annet omfatter befolkningsvekst, spesialisering innenfor håndverksproduksjonen, en sosial klassesdeling av samfunnet og fremveksten av et mektig aristokrati. Ifølge Cornell blir det nå etablert større grad av kontakter med omverdenen, og man ser også tegn på en orientaliseringssprosess i området i denne perioden.¹²⁷

Cornell trekker frem noen viktige elementer i forhold til endringene som skjer i denne perioden, og her peker han på at; bygningene nå blir gjort av stein, det skjer en formell organisering av de urbane områdene, man tar i bruk skriftspråket, og man begynner å utøve religiøse aktiviteter ved offentlige helligdommer.¹²⁸

Mot slutten av det sjette århundre skal det ha vært omkring tyve bystater i Latium, foruten Roma vet vi om; Antium, Circeii, Cora, Crustumerium, Ficulæ, Fidenæ, Gabii, Labici, Lanuvium, Lavinium, Nomentum, Pedum, Pometia, Praeneste, Tarracina, Tibur, Tusculum og Velitrae. Ifølge Cornell var de fleste av disse bystatene republikker med et dominerende aristokratisk oligarki, hvor årlige embetsmenn ble valgt av en folkeforsamling og hvor

¹²⁵ Cornell 1995; 92-103

¹²⁶ Cornell 2000

¹²⁷ Cornell 2000; 211-214

¹²⁸ Cornell 2000; 212

tidligere embetsmenn utgjorde senatet eller rådet. Selv om flertallet av de latinske bystatene var aristokratiske republikker i samme periode som Roma var et monarki, mener Cornell at tilstedeværelsen av en *rex sacrorum* i en rekke latinske bystater kan tyde på at mange av disse bystatene tidligere også var styrt av konger.¹²⁹

I forhold til den sosiale mobiliteten i disse samfunnene påpeker Cornell at i Latium var det sannsynligvis utstrakte kontakter mellom bystatene hvor innbyggerne hadde gode muligheter til å forflytte seg, og her trekker han frem *ius conubii*, *ius commercii*, og *ius migrationis* som eksempler på retter og privilegier som gjorde dette mulig. Likevel understreker han at selv om det var gode muligheter for horisontal sosial mobilitet, var mulighetene for vertikal horisontal mobilitet langt mer begrenset¹³⁰

Ifølge Cornell var det mange fellestrekk mellom Roma og de øvrige latinske bystatene i forhold til de politiske og religiøse institusjonene. Han påpeker likevel at de fleste kildene er fra tiden etter den romerske erobringen, og at det har blitt argumentert for at de latinske bystatene etter hvert overtok de romerske institusjonene. Cornell er imidlertid likevel av den oppfatning at denne utviklingen må betraktes som en felles kulturell utviklingsprosess, og han understreker at dette passer inn i bildet av et samfunn med en stor grad av horisontal sosial mobilitet.¹³¹

Cornell sier på at det er vanskelig å finne paralleller i andre bystater i Latium til de institusjonen som vokste frem i Roma i kjølvannet av organiseringen av plebeierne, og her peker han på at særlig plebeiernes tribuner ser ut til å være en institusjon som bare fantes i Roma og at dette har blitt tolket i retning av at dette var en romersk oppfinnelse. Han legger likevel til at det knytter seg usikkerhet til dette som følge av at kildematerialet er magert.¹³² Hvor romerne fikk ideene til dette fra er uklart, men det kan være verdt å merke seg at Cicero peker på likheter mellom tribunembetet og institusjoner i andre kulturer.¹³³

Ifølge Forsythe hadde de latinske bystatene i løpet av det sjette århundre gjennomgått mange av de samme økonomiske og sosiale endringene som de greske og etruskiske. Likevel

¹²⁹ Cornell 2000; 222

¹³⁰ Cornell 2000; 220

¹³¹ Cornell 2000; 222-223

¹³² Cornell 2000; 223

¹³³ Cicero *Leg* 3.16; *Rep* 2.58

understreker han at disse bystatene ikke opplevde den samme veksten som de etruskiske bystatene, og at mangelen på mineralressurser kan ha vært en viktig faktor i forhold til dette.¹³⁴

Til tross for at Latium var en mindre aktør i forhold til handelen i middelhavsområdet i denne perioden fremstår det likevel etter min mening som mindre sannsynlig, den omfattende aktiviteten i disse områdene tatt i betraktning, at disse samfunnene skulle være helt avsondret fra kontakter med andre kulturer.

Kulturell utveksling mellom bystatene

Forsythe peker på at alfabetet kanskje er den viktigste faktoren som tyder på kulturell utveksling mellom de greske, fønikiske, etruskiske og latinske bystatene. Ifølge Forsythe ble det første alfabetet basert på konsonanter utviklet av den semittisk-talende befolkningen i Syria, Fønikia og Palestina, og fønikernes konsonantalfabet overlevde kollapsen av bronsealdersivilisasjonen. Forsythe sier at når grekerne på nytt etablerte kontakter med det nære østen i det åttende århundre overtok og modifiserte de dette alfabetet til et alfabet som både besto av konsonanter og vokaler. Ifølge Forsythe benyttet de greske koloniene i vest seg av samme skriftspråk som moderbyene, og han påpeker at det var alfabetet fra Euboea som, sannsynligvis fra Pithakoussai og Cumae, som ble overtatt av etruskerne og tilpasset det etruskiske språket. Videre sier han at dette alfabetet i sin tur ble overtatt av de latinske bystatene.¹³⁵

I forhold til kontaktene mellom Etruria og de første greske koloniene i vest, peker Forsythe på at kolonister fra Euboea i Pithekoussai og Cumae sannsynligvis var sentrale i forhold til introduksjonen av nye elementer fra øst til det etruskiske området, og her vektlegger han at disse koloniene ble grunnlagt tidlig og lå geografisk nært opp til det etruskiske området. Forsythe viser også til arkeologiske funn på Ischia av levninger etter kvinner med *fibulae* som ikke var i gresk stil men med stiltrekk fra italiensk kultur, og peker på at dette har blitt tolket som at grekere giftet seg med innfødte kvinner fra områder omkring koloniene.¹³⁶

¹³⁴ Forsythe 2005; 58

¹³⁵ Forsythe 2005; 52

¹³⁶ Forsythe 2005; 42

Dersom det vokste frem en aristokratisk felleskultur i områder hvor greske, fønikiske, etruskiske eller latinske sfærer overlappet hverandre, kan dette ha bidratt til kulturell utveksling på flere plan. Grekernes tilstedeværelse i vest kan også ha hatt betydning for selve fremveksten av aristokratiet, men Cornell understreker at det vanskelig lar seg gjøre å finne svar på om kontakten med gresk kultur var årsaken til at man fikk en slik klassesdeling, eller om denne kontakten bare inngikk i en prosess som uansett ville ha funnet sted. Likevel understreker han at i funksjon av en eksisterende modell var gresk innflytelse sannsynligvis en viktig faktor i forhold til utformingen av aristokratiet.¹³⁷

Cornell sier at medlemskap i det tidlige greske aristokratiet var knyttet til definerte verdier og aktiviteter, krevet et høyt personlig forbruk og en kontinuerlig fremvisning av generøsitet ovenfor andre med samme status. Cornell påpeker også at aristokratiet var preget av en mobilitet som ble gjort mulig gjennom gjestevennskap som sosial institusjon, og han trekker frem prinsegravene i Etruria som eksempler på materielle uttrykk for en felleskultur med likhetstrekk til den greske verden. Cornell påpeker også at mye tyder på at sosial status var internasjonalt akseptert også i Italia i denne perioden, og at aristokratiet her var utformet etter gresk mønster, noe han mener kan forsvare en påstand om kulturell påvirkning med betydelige sosiale konsekvenser.¹³⁸

¹³⁷ Cornell 1995; 87

¹³⁸ Cornell 1995; 89

KAPITTEL 4: ROMERSK STATSUTVIKLING

INNLEDNING

Jeg vil i dette kapitlet se nærmere på om den kulturelle utviklingen i den greske verden også kan ha fått betydning for utformingen av de romerske religiøse og politiske institusjonene i perioden fra byen ble grunnlagt og frem til det tredje århundre. Før jeg går videre med dette, og tar for meg enkeltelementer innenfor den romerske statsutviklingen, kan det være nyttig å forsøke å identifisere noen helt generelle utviklingstrekk.

Det tyrrhenske hav

Vi har allerede sett at fønikiske og greske kolonister etablerte en rekke bosetninger i områdene omkring det tyrrhenske hav i perioden fra det åttende til det sjette århundre. Fønikerne i Nord-Afrika, vest på Sicilia, Sardinia og Corsika. Grekerne øst på Sicilia og langs kysten av Syd-Italia. Koloniseringen var sannsynligvis motivert av ulike faktorer som befolkningspress, behov for jordbruksland og ønske om å sikre seg strategiske posisjoner i forhold til handelsvirksomhet.¹³⁹ De etruskiske bystatene langs kysten av det etruskiske området ble også på et tidlig tidspunkt trukket inn i denne handelsvirksomheten.¹⁴⁰ Etter hvert som koloniene vokste både i antall og omfang må stridighetene omkring maktposisjoner og interesseområder ha blitt stadig mer fremtredende.

Situasjonen i Det tyrrhenske hav var ved overgangen fra det sjette til det femte århundre preget av maktkampene mellom grekere, karthagere og etruskere. Omkring år 535 inngikk etruskerne en allianse med Karthago som førte til at grekerne ble beseiret i et slag ved Alalia på Korsika.¹⁴¹

I år 480, samme år som Perserkongen Xerxes gjorde sitt inntog i Hellas, angrep Karthago grekerne på Sicilia. Karthago ble imidlertid beseiret av Gelon, tyrannen av Syracuse, i slaget ved Himera.¹⁴² Omkring år 474 måtte også etruskerne gi tapt da de led nederlag i et sjøslag utenfor Cumae og ble beseiret av Hieron av Syracuse, Gelons bror.¹⁴³ Disse hendelsene innebar endringer i forhold til maktbalansen i det tyrrhenske hav.

¹³⁹ OCD 1999; 363

¹⁴⁰ OCD 1999; 560

¹⁴¹ OCD 1999; 295

¹⁴² OCD 1999; 707

¹⁴³ OCD 1999; 1463

Athen etablerte forbindelser til kolonien Neapolis omkring år 450.¹⁴⁴ B. D'Agostini sier om Athens rolle i dette området at athenerne importerte korn fra Campania, mens skipene fra Athen brakte med seg varer som for eksempel figurativ keramikk.¹⁴⁵ Ifølge M. Pallottini bør den athenske imperialismen i etterkant av perserkrigene betraktes som en gradvis prosess hvor det ble etablert et nettverk av forbindelser til marginalområder i forhold til Syracuse sin maktposisjon.¹⁴⁶

I siste del av det femte århundre, i etterkant av Hieron, og Therons død, ble det etablert demokratiske styreformer på Sicilia. Mot slutten av det femte århundre forsøkte Athen flere ganger å etablere kontroll over Sicilia uten å lykkes. Deretter forsøkte Karthago å utnytte situasjonen, og erobre Sicilia, noe som førte til at de la under seg Selinus, Himera, Acregas og Gela i perioden 409-405. I forbindelse med denne krisen allierte de greske bystatene seg på Sicilia i kampen mot Karthago under Dionysius I, som etablerte seg som tyrann i Syracuse. Karthagerne ble fordrevet og de greske bystatene var etter dette underlagt Syracuse og tyrannen her.¹⁴⁷

Etter Dionysius I død i år 367 fulgte en periode med borgerkrig på Sicilia.¹⁴⁸ Nå ble det etablert tyrannier i ulike bystater her, og det er i denne perioden vi også finner en referanse til disse grekerne hos Livius. I år 349, i etterkant av galernes raid av byen, ble Roma truet på nytt av en gallisk hær. Ifølge Livius skal en gresk flåte på samme tid ha lagt til ved kysten utenfor Roma, men etter at gallerne ble beseiret trakk også grekerne seg tilbake.¹⁴⁹ Syracuse skal også ha vært på plyndringstokt i disse områdene tidligere. Diodorus Siculus skriver nemlig at Dionysius angrep Pyrgi i år 384 og ervervet seg rikdommene som skal ha vært oppbevart i et tempel her.¹⁵⁰ På Sicilia fordrev korinteren Timoleon tyrannen Dionysius II fra Syracuse i år 344, og i etterkant av dette skal han ha re-etablert den demokratiske styreformen her.¹⁵¹

Ifølge Pallottini ble den arkaiske formen for monarki i det sjette århundre erstattet av nye styreformer tilpasset nye forhold i de greske koloniene. Dette mener Pallottini også kan ha fått

¹⁴⁴ OCD 1999; 1031-1032

¹⁴⁵ D'Agostini 1996; 540

¹⁴⁶ Pallottini 1991; 114

¹⁴⁷ OCD 1999; 1402

¹⁴⁸ OCD 1999; 1402

¹⁴⁹ Livius 7.25-26

¹⁵⁰ Diodorus 15.14

¹⁵¹ OCD 1999; 1402

betydning for utviklingen for de ikke-hellenske bystatene i disse områdene, og ifølge ham kan etableringen av konstitusjoner med bredere fordeling av makt betraktes som et historisk fenomen som også fikk betydning for bystatene i Italia.¹⁵² Syracuse, og etterhvert Athen, blir viktige maktfaktorer i løpet av det femte og fjerde århundre, og de helleniseringsprosessene dette innebar kan også ha fått betydning for utviklingen i bystatene i Sentral-Italia.

Romas maktkamper i Sentral-Italia

Det knytter seg en rekke usikkerheter til omfanget av Romas relasjoner til sine naboer fremover til utgangen av det sjette århundre. H.H. Scullard peker på at når en landsby ble inntatt la romerne de aktuelle landområdene under seg og flyttet deretter ofte befolkningen inn til Roma.¹⁵³ Ifølge Cornell kan beretningene om en ekspansjon i regionen omkring Albanerhøydene og de i de nedre delene av Tiber-dalen være basert på historiske hendelser som fant sted innen utgangen av det sjette århundre.¹⁵⁴ Mot slutten av det sjette århundre ser Roma ut til å ha etablert seg som en ledende bystat i Latium, noe som også reflekteres i den første traktaten med Karthago som skal ha blitt inngått på dette tidspunktet.¹⁵⁵

Ifølge Cornell var overgangen fra det sjette til det femte århundret preget av uroligheter i Sentral-Italia.¹⁵⁶ Disse urolighetene kan forklares utifra en rekke faktorer som økonomiske nedgangstider, befolkningspress, folkevandringer, kamper om maktposisjoner, og politiske og konstitusjonelle endringer, og for Roma ser det femte og fjerde århundre ut til å ha vært en periode preget av stort press utenfra som medførte en rekke militære utfordringer.¹⁵⁷

I begynnelsen av det femte århundre kjempet Roma mot en koalisjon av latinske bystater.¹⁵⁸ Konfliktene endte med at romerne beseiret latinerne i slaget ved Regillus-sjøen.¹⁵⁹ Dette førte til at det ble etablert en allianse under Romas ledelse mot fiendene som truet bystatene i Latium i årene som fulgte. Hernicierne, en folkegruppe som også skal ha truet Roma, inngikk

¹⁵² Pallottini 1991; 85-87

¹⁵³ Scullard 1980; 60

¹⁵⁴ OCD (Cornell) 1999; 1322

¹⁵⁵ Polybios 3.22

¹⁵⁶ Cornell 1995; 293

¹⁵⁷ Cornell 1995; 293-325

¹⁵⁸ Cornell 1995; 297

¹⁵⁹ Cornell 1995; 299

i en allianse med romerne i år 486.¹⁶⁰ I årene som fulgte kjempet romerne og de allierte mot både sabinere, volsciere og aequiere i en rekke militære slag.¹⁶¹

I løpet av det femte århundre utkjempet romerne også flere slag mot den etruskiske bystaten Veii. Den første krigen mot Veii i perioden mellom 483 til 474 førte til utslettelsen av den romerske Fabii-klanen, den andre som brøt ut i 437 førte til at romerne inntok Fidenae i år 435, og den tredje krigen som skal ha vart i ti år fra 406 endte med Veii's fall i år 396.¹⁶²

Omkring år 400 skal keltiske folkeslag ha krysset appenninerne, og i år 387 ble Roma inntatt av en horde av gallere som beleiret Kapitolinerhøyden og herjet og brente byen, før de til slutt trakk seg tilbake med et stort krigsutbytte.¹⁶³ Raidet medførte store ødeleggelser, og innebar et midlertidig tilbakeslag for Roma som nå måtte gjenoppbygge store deler av byen. Roma kom seg likevel raskt på beina igjen, og gjenoppbyggingen fra omkring 380 medførte at det også ble bygget en sterk forsvarsmur rundt byen.¹⁶⁴ Kelterne fortsatte å true Roma også i en periode etter dette.

I år 348 skal Roma ha inngått en ny traktat med Karthago. Ifølge Diodorus Siculus er dette den første traktaten mellom Roma og Karthago.¹⁶⁵ Livius nevner heller ingen traktat før dette¹⁶⁶, men han sier senere at traktaten blir fornyet for tredje gang.¹⁶⁷ Som vi har sett tidligere er det grunn til å tro at det ble inngått en traktat allerede i år 509 slik vi finner det hos Polybios.¹⁶⁸ Innholdet i den andre traktaten med Karthago, slik den beskrives av Polybios¹⁶⁹, fremstår som en fornyelse av betingelsene for handelsvirksomhetene til Roma og Karthago, men med den forskjell at Roma nå i større grad betraktes som en militærmakt. Nå defineres også betingelser for romernes militære virksomhet og etablering av bosetninger i de karthagiske områdene.

¹⁶⁰ OCD 1999; 693

¹⁶¹ Cornell 1995; 304-309

¹⁶² Cornell 1995; 309-313

¹⁶³ Cornell 1995; 313-318

¹⁶⁴ Cornell 1995; 318-322

¹⁶⁵ Diodorus 16.69

¹⁶⁶ Livius 7.27

¹⁶⁷ Livius 9.43

¹⁶⁸ Polybios 3.22

¹⁶⁹ Polybios 3.24

I siste halvdel av det fjerde århundre rettes romernes oppmerksomhet i større grad sørover, hvor den sydlige delen av Latium og Campania-området nå ble truet av samnittene. I perioden mellom 343 og 290 utkjempet Roma tre kriger mot samnittene.¹⁷⁰ I perioden 341-338 var også Roma i krig mot latinerne.¹⁷¹ Seieren over latinerne, og etterhvert også samnittene, var et viktig steg på veien i forhold til den romerske ekspansjonen som nå fulgte¹⁷². I løpet av siste del av det fjerde århundre ble også de greske koloniene langs kysten av Campania en del av romernes militære interesseområde.

Romas interne utvikling

Ifølge Cornell kan vi ikke feste lit til den tradisjonelle dateringen for Romas grunnleggelse til år 753 av Varro, fordi de tidligste bostningene i Roma er av tidligere dato, og fremveksten av den urbaniserte bystaten betydelig senere.¹⁷³ Cornell peker på at organiseringen av det urbane området og anvendelsen av nye teknikker i forhold til arkitektur faller innefor en relativt kort tidsperiode omkring 625, og at det derfor er grunn til å betrakte denne prosessen som grunnleggelsen av Roma.¹⁷⁴

Romulus fremstilles i den skriftlige tradisjonen som Romas grunnlegger, og den første av syv konger som regjerte frem til innføringen av republikken. Romulus tilskrives de eldste institusjonene med inndelingen av den romerske befolkningen i triber og curier. Servius Tullius skal senere ha gjennomført militære reformer som blant annet besto i en inndeling av befolkningen i formueklasser. Romas femte konge, Tarquinius Priscus, og hans tilknytning til Etruria har ofte blitt tatt til inntekt for at Roma var underlagt Etruskisk dominans mot slutten av kongetiden, men denne forestillingen har blitt utfordret i senere tid; blant annet av Cornell som har argumentert for at relasjonene mellom Roma og Etruria var et varig fenomen som gikk lenger tilbake enn dette,¹⁷⁵ og at Roma heller bør betraktes som et selvstendig latinsk samfunn med en rekke fellestrekk til de etruskiske bystatene.¹⁷⁶

Etter at kongedømmet falt og den siste kongen var fordrevet fra Roma etablerte man et styresett hvor staten var under ledelse av to konsuler som ble valgt på årlig basis. Det var

¹⁷⁰ OCD 1999; 1351

¹⁷¹ OCD 1999; 1324

¹⁷² OCD 1999; 1324

¹⁷³ OCD (Cornell) 1999; 1322

¹⁷⁴ Cornell 1995; 103

¹⁷⁵ Cornell 1995; 159

¹⁷⁶ Cornell 1995; 171-172

opprinnelig bare patrisierne som hadde tilgang til de øverste embetene i staten. Patrisierne knyttet vanligvis til det opprinnelige romerske aristokratiet, som hadde visse politiske og religiøse privilegier innenfor det romerske samfunnet.

Stenderkampene kjennetegner på mange måter det romerske samfunnet under den tidlige romerske republikken. Borgerne var delt i to, og i opposisjon til patrisierne stod en gruppe borgere som omtales som plebeierne. Denne gruppen av borgere kjempet for sine egne krav som kan ha hatt sammenheng med de økonomiske utfordringene som den romerske staten stod ovenfor i denne perioden. Mangel på dyrkbar jord og korn med påfølgende gjeldskriser kan altså ha vært en viktig faktor bak organiseringen av plebeierne. Dette er imidlertid et omdiskutert spørsmål, og Scullard peker blant annet på at siden striden i det femte århundre i den litterære tradisjonen har blitt fremstilt i lys av problemene knyttet til jordbruket på Gracchernes tid, har mange ment at det økonomiske elementet har blitt overdrevet i forhold til stenderkampene.¹⁷⁷

En viktig del av stenderkampene besto i at plebeierne krevet større rettigheter i forhold til politisk deltakelse. Et sentralt virkemiddel for plebeierne var en form for sivil eller militær ulydighet som besto i at man trakk seg tilbake og samlet seg på *Mons Sacer* eller Aventinerhøyden, og nektet å ha noe med den romerske staten å gjøre dersom ikke visse krav ble innfridd. Dette skjedde første gang i år 494, men også senere i år 449.¹⁷⁸ Resultatet av den første *secessio plebis* var at plebeierne skal ha organiserte seg med en egen folkeforsamling og sine egne embetsmenn.

En del av plebeiernes krav besto i en kodifisering av lovene, slik at borgerne kunne kjenne til sine egne rettigheter.¹⁷⁹ Dette kravet fikk de igjennom i år 450 da andre embeter ble erstattet av en kommisjon som, ved siden av å skulle fungere som statlige ledere, fikk i oppdrag å kodifisere lovene.

Plebeiernes kamp for like rettigheter fortsatte i hele det femte og fjerde århundre. I løpet av denne perioden hadde en rekke endringer funnet sted innenfor den romerske staten, og romerne måtte ty til kreative løsninger for å få ordnet opp i de interne utfordringene og

¹⁷⁷ Scullard 1980; 81

¹⁷⁸ OCD 1999; 1376

¹⁷⁹ OCD 1999; 435

konfliktene de stod ovenfor. En rekke nye politiske og religiøse institusjoner ble etablert i denne perioden. Romernes egen kreativitet var det nok ingen ting å si på, men vi bør også ta høyde for at kjennskap til samfunnsforhold i andre bystater kan ha gitt inspirasjon til noen av disse løsningene.

GRUNNLEGGELSESMYTENE

De fleste er enige om at beretningene om Romas tidligste historie er legender. På samme tid kan disse legendene ha vokst frem omkring noen hendelser som faktisk har funnet sted en gang i fortiden. Problemet er bare at det fremstår som nærmest umulig å avgjøre med sikkerhet hva det er som reflekterer historiske fakta, og hva som er senere diktning.

Det som kanskje er mest interessant i denne forbindelse er hvordan grunnleggelsesmytene kan ha vært med på å forklare for romerne hvordan det romerske samfunnet var blitt til. Roma i senere perioder var et samfunn som hadde i seg elementer som sannsynligvis hadde opphav i kontakter med flere andre kulturer, og det ser ikke ut til at man nødvendigvis alltid var klar over hvordan dette hadde kommet i stand. I løpet av århundrene etter den romerske ekspansjonen vet vi at det var etablert nære kontakter mellom Roma og den greske verden. Greske forfattere kan ha vært med på å skape slike myter ved at de benyttet seg av referanser fra sin egen tradisjon for å forklare tilstedeværelsen av en stadig voksende makt i Sentral-Italia. Cornell peker blant annet på at disse mytene også var nyttige for romerne fordi de bidro til å gi Roma en respektabel identitet ovenfor resten av verden.¹⁸⁰

Et underliggende ønske om å kunne sammenligne seg med grekerne også kan ha bidratt til at slike myter vokste frem. Noen ganger overdrev nok også de romerske forfatterne betydningen av dette, og Cicero skriver for eksempel om kongetiden at det langt fra var en liten bekk som rant fra Hellas til Roma, men en mektig elv av kultur og lærdom.¹⁸¹

Beretningene vi finner i den romerske mytologien behøver likevel ikke nødvendigvis betraktes som rene legender. De kan også gjenspeile historiske hendelser som gjennom muntlige overleveringer fikk sin mytologiske utforming over tid. Det kan også påpekes at romerne, som hadde et nært forhold til sin egen fortid, neppe ville tatt enhver fiktiv

¹⁸⁰ Cornell 1995; 65

¹⁸¹ Cicero *Rep.* 2.34

fremstilling av sin egen historie for "god fisk". For å holde oss til Cicero, så hevder for eksempel han at den romerske befolkningen, selv helt tilbake til Romulus tid, i liten grad ville ha akseptert rene fabelhistorier, og at man var raske til å avvise historier som umulig kunne ha funnet sted.¹⁸²

Kanskje fremfor alt forteller disse mytene om et samfunn som hadde sin suksess nettopp i evnen til å integrere elementer fra andre kulturer og tilpasse dem sitt eget samfunn. Jeg vil videre se nærmere på de romerske grunnleggelsesmytene for å se om de også kan si oss noe om tidlige kontakter mellom romersk og gresk kultur.

Roma og Hellas

Ifølge Livius skal arcadieren Evander ha slått seg ned i regionen omkring Palatinerhøyden en gang i fjern fortid.¹⁸³ Arcadia er en region sentralt på Peloponnes i Hellas.

Livius skriver at Evander hadde stor personlig innflytelse blant befolkningen av to årsaker; for det første fordi han skal ha innført skriftspråket i den regionen hvor han slo seg ned, og for det andre fordi hans mor Carmenta skal ha vært en hellig spåkone.¹⁸⁴ Her ser vi hvordan mytene om Evander kan ha bidratt både til å forklare hvordan det greske alfabetet fikk innpass i det romerske territoriet, og samtidig hvorfor greske orakler lenge hadde hatt en viktig plass innenfor romersk religion.

Innenfor den romerske mytologien knytter historien om Evander seg også til de mytene som omkranser dyrkningen av Hercules-kulten i Roma. Den romerske gudeskikkelsen Hercules tilsvare grekernes Herakles. Historien går i korthet ut på at Hercules, etter å ha drept Geryon, skal ha drevet sine ervervede okser inn i området hvor Evander holdt til. Hercules tok seg her en hvil mens dyrene gresset, og i mellomtiden skal kjempen Cacus ha stjålet noen av oksene hans, og gjemt dem i hulen sin ved Tiberen. Dette førte til at Hercules slo Cacus i hjel med klubben sin utenfor denne hulen. Evander tok deretter Hercules imot i vennskap og erklærte at en helligdom skulle reises til ære for ham, og at kulten for Hercules heretter skulle dyrkes i

¹⁸² Cicero. *Rep.* 2.19

¹⁸³ Livius 1.5

¹⁸⁴ Livius 1.7

området. Hercules innvier templet ved å ofre en av sine okser her.¹⁸⁵ Slik forklares tilstedeværelsen av en Hercules-kult ved *Ara Maxima* på Forum Boarium.

Forum Boarium lå ved Tiberen i området mellom Kapitoliner-, Aventiner og Palatinerhøyden. Opp til Palatinerhøyden gikk det en bratt bakke kjent som *Scalae Caci* (Cacus-trappene).¹⁸⁶ Ved foten av denne bakken skal hulen hvor Romulus og Remus ble diet av hunnulven ha lagt (og helligdommen som *Lupercalia*-festivalen var knyttet til), og på toppen av bakken lå hytten til gjeteren Faustulus som oppdro tvillingene.¹⁸⁷

Ifølge Cornell kan Forum Boarium ha fungert som en markeds plass hvor fremmede handelsmenn kan ha vært aktive allerede i en tidlig periode, og han viser til arkeologisk materiale som synes å støtte en slik påstand.¹⁸⁸ Forsythe argumenterer for at mytene sannsynligvis hadde en viktig funksjon i forhold til hvordan handelsutvekslingen mellom romere og andre ved Forum Boarium skulle foregå. Her peker Forsythe for det første på at drapet på Cacus symboliserer konsekvensene av overtramp i forhold til handelsmennenes eiendomsrett til sine egne varer, og for det andre at Evanders gjestmilde holdning ovenfor Hercules og Hercules offer av en av sine okser symboliserer at fremmede skal mottas i vennskap på Forum Boarium mot at de bringer et offer til kulten her.¹⁸⁹ Dersom vi tar i betraktning mytenes viktige moralske funksjon i de antikke samfunnene synes jeg dette fremstår som en rimelig påstand.

Cornell peker på at mytene om Evander kan ha hatt sin opprinnelse i en forestilling om at det var noe som knyttet Roma til Arcadia, og her viser han til en studie av J. Bayet hvor det har blitt argumentert for at myten kan ha hatt sitt utspring i likhetene mellom *Lupercalia* og arcadiernes kult for Zevs Lykaios, og identifiseringen av Faunus med Pan. Ifølge Cornell kan dette ha kommet i stand gjennom innflytelse fra greske handelsmenn som oppholdt seg ved Forum Boarium, og han hevder også at mye taler for at Hercules-kulten her ble introdusert av greske handelsmenn.¹⁹⁰

¹⁸⁵ Livius 1.7; Dionysius 1.39-40

¹⁸⁶ Claridge 1998; 125

¹⁸⁷ Claridge 1998; 125

¹⁸⁸ Cornell 1995; 69

¹⁸⁹ Forsythe 2005; 120

¹⁹⁰ Cornell 1995; 69

Forsythe på sin side er noe mer forsiktig i sine antagelser hva gjelder grekeres tilstedeværelse, og peker på at til tross for at mye taler for at ekstern innflytelse har spilt en rolle i forhold til introduksjonen av denne kulten her så er kildematerialet for svakt til at vi kan trekke noen slutninger omkring dette. Forsythe foreslår at det kanskje er mer sannsynlig, Romas geografiske plassering tatt i betraktning, at det var etruskiske handelsmenn som oftest besøkte dette området og at de greske elementene knyttet til kulten her fant veien til Roma indirekte via Etruria.¹⁹¹ Dette begrunner han med at kildematerialet som taler for gresk eller fønikisk innflytelse er svakt. Slik jeg ser det behøver imidlertid ikke en etruskisk innflytelse i forhold til denne kulten utelukke innflytelse fra også gresk og etruskisk kultur. Det som kan ha begynt med en etablering av greske eller etruskiske elementer via kontaktene med Etruria kan også i sin tur ha fremmet kontaktene med greske og etruskiske handelsmenn.

Indirekte kulturell innflytelse fra den greske verden reflekteres også i en historie som knytter seg til Romas femte konge; Tarquinius Priscus. Denne historien plasseres riktignok noe senere i tid, men jeg mener at også denne historien kan betraktes som en grunnleggelsesmyte ettersom Romas grunnleggelse fremstilles som en prosess som skjedde over tid, og hvor alle kongene bidro på ulike måter.

Så langt har vi sett at vi i den romerske mytologien, og i levninger etter tidlig kult, kan finne indikasjoner både på direkte og indirekte kulturell utveksling mellom befolkningen i det romerske territoriet og de greske kolonistene. De tidlige aktivitetene ved Forum Boarium kan som vi har sett ha innebært både direkte og indirekte kulturell innflytelse, og kontaktene med de etruskiske bystatene var sannsynligvis også en sentral faktor i forhold til dette. Historien om Demaratus og Tarquinius Priscus kan på mange måter betraktes som et uttrykk for nettopp denne forbindelsen mellom grekere, etruskere og romere i det sjette århundre.

Tradisjonen forteller at Demaratus, en aristokrat fra Corinth, av politiske årsaker skal ha flyktet herfra hvor Cypselus hadde slått seg opp til tyrann. Demaratus, som brakte med seg store rikdommer fra sin hjemby, skal ha slått seg ned i den etruskiske byen Tarquinii hvor han tok seg en kone og fikk to sønner. Demaratus skal ha gitt sine sønner opplæring etter greske forbilder. Den ene av Demaratus sønner flyttet til Roma, gjorde seg til venns med den

¹⁹¹ Forsythe 2005; 121

romerske kongen Ancus Marcius, og overtok tronen etter ham under navnet L. Tarquinius Priscus.¹⁹²

Denne historien kan kanskje fremfor alt betraktes som et uttrykk for at disse samfunnene var åpne for at aristokratiske familier kunne forflytte seg fra et samfunn til et annet uten å miste sin sosiale status. Forsythe peker på nettopp dette, og her viser han også til en studie fra 1976-77 hvor Ampolo har vist hvordan horisontal mobilitet var et karakteristisk trekk ved de etruskiske samfunnene i den arkaiske perioden.¹⁹³ Selv om Forsythe er åpen for at kongen Tarquinius Priscus kan ha kommet fra Etruria, er han av den oppfatning at historien om denne kongens opphav bør betraktes som en senere sammenblanding av to historier; nemlig historien om en aristokrat som kom til Etruria fra Corinth, og historien om en etruskisk aristokrat som ble konge i Roma.¹⁹⁴

Her er Forsythes og Cornells tolkninger i overensstemmelse med hverandre. Cornell sier at historien om Demaratus godt kan være autentisk, men at det er mindre sannsynlig at han fikk en sønn som ble konge i Roma. Ifølge Cornell er det mer sannsynlig at denne forbindelsen oppstod omkring slutten av det tredje århundre i forbindelse med at greske forfattere forsøkte å forklare fremveksten av den romerske bystaten som følge av kontakter med grekerne.¹⁹⁵ Cornell understreker også at historien om Demaratus sannsynligvis ble brukt for å forklare spredningen av gresk, og særlig korintisk, innflytelse i Etruria.¹⁹⁶

Etter mitt syn kan det viktigste vi kan trekke ut av historiene omkring Demaratus og Tarquinius Priscus i forhold til problemstillingen kulturell utveksling kanskje best oppsummeres i tre punkter; for det første er denne historien et vitnesbyrd på muligheten for sosial mobiliteten mellom aristokratiske samfunnslag i ulike bystatkulturer i dette området, for det andre kan historien betraktes som et uttrykk for de nære forbindelsene mellom Etruria og Corinth i arkaisk tid, og for det tredje kan historien betraktes som senere historikers forsøk på å forklare hvordan innflytelse fra den greske verden indirekte fant veien til Roma via Etruria i denne perioden.

¹⁹² Livius 1.33-34 / Cicero 2.19-20

¹⁹³ Forsythe 2005; 101

¹⁹⁴ Forsythe 2005; 101

¹⁹⁵ Cornell 1995; 124-125

¹⁹⁶ Cornell 1995; 124

Roma og Troja

Aeneas-myten har sin opprinnelse i de greske epos, hvor Aeneas skal ha vært en av de få trojanske heltene som slapp fra grekernes erobring av Troja i live. Livius begrunner dette med at Aeneas og Antenor skal ha vært blant dem som hadde arbeidet for fred og for at den skjønne Helena skulle vende tilbake til Hellas.¹⁹⁷ Mytene om trojanernes reise vestover er av tidlig opprinnelse, og allerede Thucydid skriver om noen trojanere som unnslopp og seilte vestover til Sicilia.¹⁹⁸

Dersom vi følger Livius fremstilling av hendelsene omkring Aeneas ankomst til Latium går dette i korthet ut på at Aeneas fra Sicilia reiste videre til området omkring Laurentum. Aeneas giftet seg deretter med datteren til Latinus, kongen over den innfødte befolkningen i dette området, og grunnla bosetningen Lavinium. Trojanerne og de innfødte slo seg deretter raskt sammen og kalte seg latinere. Aeneas sønn Ascanius skal i sin tur ha grunnlagt en ny bosetning som fikk navnet Alba Longa.¹⁹⁹

Vet vet ikke sikkert når Aeneas-myten ble knyttet til Roma. Cornell gjør oss oppmerksomme på at det har vært uenighet om dette også blant moderne historikere, og han viser til at man på den ene siden har hevdet at dette skjedde mot slutten av det fjerde eller tidlig i det tredje århundre, mens andre vil hevde at denne forestillingen var etablert lenge før dette.²⁰⁰

Forsythe er blant dem som stiller seg mest kritisk til den historiske verdien av disse mytene. Han viser riktignok til noen passasjer i Dionysius²⁰¹ som kan tyde på at Hellanicus av Lesbos som levde på samme tid som Thucydid beskrev Aeneas vandringer helt til Latium; noe som kan tyde på at forbindelsen mellom Roma og Troja var av tidlig opprinnelse. Likevel er Forsythe av den oppfatning at dette fortjener mindre oppmerksomhet i forhold til den tidlige romerske historien fordi disse mytene, ifølge ham, er fullstendig uhistoriske og forteller oss mer om utformingen av romernes nasjonale identitet fra omkring midten av det fjerde århundre og fremover.²⁰²

¹⁹⁷ Livius 1.1

¹⁹⁸ Thucydid. 6.2

¹⁹⁹ Livius. 1.1-3

²⁰⁰ Cornell. 1995. s65-66

²⁰¹ Dionysius. 1.45.4-48 /1.72.2

²⁰² Forsythe. 2005. s93-94

Cornell på sin side hevder at Aeneas-myten kan tyde på tidlige kontakter mellom Latium og den greske verden, og ifølge ham kan myten om Aeneas ha vært knyttet til Lavinium før den ble knyttet til Roma. Cornell viser til at det skal ha eksistert en kult i Lavinium av tidlig opprinnelse som var knyttet til Aeneas og Troja, og han mener at denne kulten sannsynligvis kan knyttes til helligdommen for de tretten altere som ble utgravd tidlig på 1960-tallet, og som går tilbake til den arkaiske perioden. Cornell peker på at denne helligdommen bærer tydelige tegn på gresk innflytelse, og han hevder at den beste forklaringen på kultens utforming er at de ulike latinske samfunnene hadde hvert sitt alter her; noe Cornell forøvrig sammenligner med de greske bystatenes individuelle skattkammere ved Delfi.²⁰³

Det bør imidlertid understrekes at det Cornell hevder i forbindelse med denne kulten forblir et omstridt tema. Likevel mener jeg det er verdt å merke seg at Lavinium sannsynligvis hadde en sentral funksjon som kultsenter for de latinske bystatene, og at det er gjort arkeologiske funn som vitner om direkte kontakter med den greske verden her.²⁰⁴ Gresk impulser kan dermed ha funnet veien til Roma allerede i arkaisk tid gjennom kontakter med Lavinium, og Aeneas-myten kan være ett uttrykk for nettopp dette.

Romulus' guddommelige opphav

Cicero sier at de romerske forfedrene som videreførte folketradisjonen ønsket at de som hadde gjort seg fortjent til det av samfunnet skulle fremstilles som etterkommere av gudene, og bli tillagt guddommelige egenskaper.²⁰⁵ Romulus, den første av de syv kanoniserte romerske kongene, skal ha vært sønn av guden Mars.

Livius forteller at albanerkongen Proca hadde to sønner, hvor den eldste het Numitor og den yngste Amulius. Numitor var rettmessig arving, men Amulius fordrev Numitor og overtok tronen. Amulius drepte sin brors mannlige arvinger, og gjorde hans niese Rhea Silvia til vestalinne for å hindre henne i å få barn. Rhea Silvia ble likevel med barn og fødte tvillingene Romulus og Remus. Rhea Silvia ble fengslet og Numitor beordret at tvillingene skulle druknes i elven. Tvillingene ble imidlertid etterlatt ved elven hvor de ble diet av en ulvinne og siden oppfostret av gjeteren Faustulus. Etter at tvillingene ble voksne og klar over sine aner drepte de Amulius og gjeninnsatte Numitor som konge. Romulus og Remus grunnla deretter

²⁰³ Cornell. 1995. 66-68; 109

²⁰⁴ OCD 1999; 823

²⁰⁵ Cicero *Rep* 2.4

en bosetning på stedet hvor de ble etterlatt for å dø, men i tumultene som oppstod i forbindelse med en uenighet omkring hvem som skulle lede den nye bosetningen ble Remus drept. Romulus fikk dermed makten og den nye bosetningen fikk navn etter ham.²⁰⁶

Tidspunktet for når denne myten ble etablert i Roma er et omstridt spørsmål. Forsythe er for eksempel av den oppfatning at Romulus må betraktes som en uhistorisk person, og at denne myten ble skapt senere innenfor den romerske og greske litterære tradisjonen. Forsythe støtter seg også til en studie av T. P. Wiseman fra 1995 hvor det blir hevdet at myten om tvillingene ble skapt mot slutten av det fjerde århundre for å forklare dualiteten mellom patrisiere og plebeiere i det romerske samfunnet.²⁰⁷

Cornell er av en annen oppfatning, og hevder at myten kan være langt eldre og kanskje kan ha sin opprinnelse helt tilbake til arkaisk tid. Cornell trekker blant annet frem to ting som kan støtte en slik påstand: For det første peker han på at hunnulven i bronse vi finner i Palazzo dei Conservatori sannsynligvis kan dateres til det sjette århundre, og at dette kan tyde på at denne forestillingen gikk langt tilbake. For det andre viser han til at ulven er fremstilt på en av de første romerske sølvmyntene av år 264, noe han mener ikke ville ha vært tilfelle dersom ikke denne myten hadde vært etablert og akseptert som del av den romerske tradisjonen lenge før dette.²⁰⁸

Dersom denne myten var etablert på et tidlig tidspunkt fremstår det som en teoretisk mulighet at myten kan ha sitt opphav i kulturell utveksling mellom Roma og andre samfunn i middelhavsområdet i arkaisk tid. Myten har nemlig en rekke fellestrekk til det vi finner i andre kulturer i middelhavsområdet, og kanskje særlig innenfor gresk mytologi, hvor oppveksten til fremtidige ledere eller helter blir fremstilt i dramatiske hendelsesforløp. Forsythe sier for eksempel at disse motivene sannsynligvis var kjent i Sentral-Italia relativt tidlig fra den greske mytologien, og her viser han til arkeologisk materiale fra Etruria som kan tyde på at man i Etruria hadde kjennskap til disse greske mytene.²⁰⁹ Cornell kommer også inn på disse likhetene, men når det gjelder spørsmålet om slike forestillinger kan ha kommet til Roma fra den greske verden eller andre kulturer mener han at en slik forklaring er usannsynlig. Dette begrunner han med at det finnes slike elementer innenfor mytologien til

²⁰⁶ Livius 1.3-7

²⁰⁷ Forsythe. 2005; 96

²⁰⁸ Cornell 1995; 61

²⁰⁹ Forsythe 2005; 95

ulike kulturer verden over, at de er uttrykk for et slags universelt menneskelig behov, og at diffusjonistiske forklaringsmodeller blir usannsynlige. Cornell mener derfor det er overveiende sannsynligvis at det var romerne selv som på et tidlig tidspunkt skapte denne myten.²¹⁰

I forhold til dette siste blir Cornells forklaring etter min mening utilstrekkelig. Dersom man på andre områder kan vise til kulturell utveksling mellom Roma og for eksempel den greske verden på et tidlig tidspunkt er det liten grunn til at man ikke også bør holde muligheten åpen for at dette også kan ha fått betydning i forhold til utviklingen av de romerske opprinnelsesmytene. Man behøver vel heller ikke legge en ensidig diffusjonistisk innfallsvinkel til grunn for å forklare dette, men heller forestille seg at disse likhetene kan ha oppstått som følge av en gjensidig utveksling av ideer og forestillinger over tid.

Ifølge Livius forsvant Romulus i en sky i forbindelse med en storm, mens han var på Marsmarken, og etter at han var forsvunnet ble han erklært guddommelig.²¹¹ Ifølge Cicero ble han fremstilt som sønn av guden Mars i folketradisjonen.²¹²

Det kan påpekes at Romulus guddommelige opphav, og offringene i forbindelse med *Lupercalia*, har fellestrekk til de greske hero-kultene. Ifølge E. Kearns hadde praksisen ved de greske hero-kultene likhetstrekk med de offer som ble gitt til avdøde slektninger, men de kunne også sammenlignes med dyrkingen av gudene.²¹³ Etableringen av de greske koloniene ble vanligvis knyttet til en leder eller en grunnlegger. A. Spawforth peker på at koloniene ofte ble etablert under lederskap av en oikist, og at denne grunnleggerens bragder fra tid til annen medførte at han ble dyrket som en hero etter sin død.²¹⁴ Guddommeliggjøringen av Romulus som Romas grunnlegger kan dermed kanskje sees i lys av en praksis som var vanlig innenfor flere bystatkulturer i denne perioden, også i de greske koloniene. En slik praksis kan blant annet ha spredt seg til bystatene i Etruria og Latium.

²¹⁰ Cornell 1995; 62-63

²¹¹ Livius 1.16

²¹² Cicero *Rep* 2.4

²¹³ OCD (Kearns) 1999; 694

²¹⁴ OCD (Spawforth) 1999; 608

Sabinerkvinnene og voldtektsmytene

Det finnes flere eksempler på at kvinner blir tillagt en sentral rolle i forhold til avgjørende endringer innenfor det romerske samfunnet. Historien om rovet på sabinerkvinnene er et eksempel på dette, men denne myten kan også knyttes til andre beretninger i romersk historie, nemlig historien om at Romulus og Remus ble unnfanget som følge av at guden Mars voldtok vestalinnen som ble deres mor, at det var voldtekten av Lucretia som førte til kongedømmets fall, og at det var Appius Claudius begjær etter den uskyldige Verginia som førte til at de tyranniske decemvirene ble avsatt.

Vi kan begynne med å se nærmere på historien om sabinerkvinnene; en historie som utgjør en viktig del av forestillingene om hvordan Roma ble til. Etter at Romulus hadde grunnlagt Roma manglet byen kvinner som kunne sikre byens fremtidige vekst. I forbindelse med en feiring av Consualia-festivalen som ble arrangert i Roma, hvor blant annet sabinerne var til stede ved feiringen, stjal derfor romerne sabinernes kvinner og giftet dem bort til de unge mennene i byen. Dette førte til at det brøt ut krig mellom romere og sabinere, men etter en intervensjon av kvinnene inngikk Romulus en avtale med sabinerkongen Titus Tatius som innebar at de to bystatene slo seg sammen og for en tid ble styrt av to konger. Etter Titus Tatius død overtok Romulus kongemakten alene.²¹⁵

Opprinnelsen til denne myten har vært gjenstand for debatt. Cornell gjør rede for tre ulike måter denne myten har blitt tolket på av moderne historikere. For det første viser Cornell til studiene til Dumézil, hvor han har argumentert for at denne historien er en versjon av en indo-europeisk folkemyte hvor et helt samfunn dannes gjennom blandingen av to grupper. For det andre sier han at myten har blitt tolket som at hendelser som har funnet sted på et senere tidspunkt, nemlig at sabinerne trengte inn i Latium i det femte århundre og blitt inkorporert i den romerske staten, har blitt flyttet lenger tilbake i tid i den overleverte folketradisjonen. For det tredje sier Cornell at flertallet av de moderne historikere mener at myten kan reflektere historiske hendelser, nemlig tilstedeværelsen av et betydelig sabinersegment i den romerske befolkningen helt fra byens tidligste fase.²¹⁶ Selv mener Cornell det ikke behøver være noe motsetningsforhold mellom at mytene reflekterer en indo-europeisk kulturarv og at de

²¹⁵ Cicero 2.12-14; Livius 1.9-13

²¹⁶ OCD (Cornell) 1999; 1342

reflekterer hendelser som har funnet sted, nemlig blandingen av latinske og sabinske elementer.²¹⁷

Slik jeg ser det kan historiene om Lucretia og Virginia, som har en lignende karakter, faktisk støtte opp under en slik påstand. Selv om voldtekten av Lucretia kan ha vært en historie som ble lagt til tradisjonen i senere tid for å understreke Tarquinernes brutale fremferd, behøver vi ikke nødvendigvis derfor også å stille spørsmålstegn ved at kongene ble fordrevet fra Roma mot slutten av det sjette århundre. Forsythe peker på en rekke likheter mellom historien om Lucretia og lignende historier i den greske verden; blant annet mener han at historien om Lucretis på mange måter fremstår som en kopi av historien om hvordan Peisistratide-tyranniet falt i Athen.²¹⁸ Historien om Verginia forklarer Forsythe ved at den samme historien ble brukt på nytt for å understreke decemviratets tyranniske karakter.²¹⁹ Forsythe tar dermed utgangspunkt i at disse historiene kom til relativt sent innenfor den litterære tradisjonen.²²⁰

Det bør imidlertid påpekes at vi faktisk ikke vet når disse historiene ble til, og vi kan ikke se bort fra at de ble til innenfor muntlige overleveringer allerede på et tidlig tidspunkt, med referanser til en felleskultur i middelhavsområdet. Slik kan også historien om rovet på sabinerkvinnene ha vært en myte som var basert på omstendigheter som var sentrale i forhold til Romas grunnleggelse, og som kan ha blitt utformet på et tidlig tidspunkt innenfor felleskulturen i Sentral-Italia.

RELIGIØSE INSTITUSJONER

Beard, North og Price påpeker at romersk religion fremstår som en blanding av ulike tradisjoner også i den tidligste perioden av byens historie, og at den helt fra begynnelsen av bør betraktes som multikulturell.²²¹ I forhold til kildesituasjonen sier de at de skriftlige kildene til tidlig romersk religion er sene, og at jo lenger bak vi forsøker å flytte det bildet den litterære tradisjonen gir oss, jo større usikkerheter står vi ovenfor fordi religionen over tid

²¹⁷ Cornell 1995; 79

²¹⁸ Forsythe 2005; 148

²¹⁹ Forsythe 2005; 223

²²⁰ Forsythe 2005; 147-148

²²¹ Beard, North & Price 1998; 12

gjennomgikk store forandringer.²²² På den annen side har antikkens historikere sannsynligvis hatt tilgang til dokumenter, eller arkiver, hvor hendelser for hvert år ble nedskrevet.²²³ I slike arkiver kan blant annet tidspunktet for innføringen av nye kulter ha blitt dokumentert. Det kildene kan fortelle oss om etableringen av nye kulter, og nye former for religiøs praksis, i Roma kan derfor kanskje også si oss noe om kulturelle relasjoner.

Diana

Den latinske gudinnen Diana ble allerede på et svært tidlig tidspunkt knyttet til den greske gudinnen Artemis. Artemis-kulten var utbredt i en rekke greske bystater, og den mest kjente av disse fantes i Ephesus.²²⁴ I nærheten av Aricia, som en gang kan ha hatt en ledende religiøs posisjon blant bystatene i Latium, skal det ha vært et tempel for Diana som var et viktig kultsted for medlemmene av latinerforbundet. Byggingen av et Diana-tempelet i Roma kan ha vært et forsøk på å utfordre Aricias posisjon innenfor dette forbundet.²²⁵

Ifølge tradisjonen var det Servius Tullius som sørget for å få bygget et tempel for Diana på Aventinerhøyden. Livius forteller at tempelet for denne gudinnen i Ephesus allerede var berømt på dette tidspunktet, at byggingen av tempelet i Roma var et prosjekt som ble gjennomført i samarbeid med de latinske bystatene, og at etableringen av kulten på Aventinerhøyden var med på å bekrefte Romas maktposisjon i Latium.²²⁶ Den vedvarende rivaliseringen mellom Aricia og Roma i denne perioden kommer også indirekte til uttrykk noe senere i en historie som presenteres for oss av Livius; nemlig uoverensstemmelsen mellom Tarquinius Superbus og Turnus Herdonius fra Aricia.²²⁷

En tilsvarende fremstilling finner vi hos Dionysius, som også legger til at en bronsestøtte med navnet på de latinske bystatene som var med i forbundet, gjensidige rettigheter mellom bystatene, og hvordan forsamlingen og den felles feiringen ved Diana-kulten skulle gjennomføres, fortsatt var å finne i dette tempelet på hans egen tid.²²⁸

²²² Beard, North & Price 1998; 17

²²³ Cornell 1995; 13

²²⁴ Burkert 1985; 149

²²⁵ OCD 1999; 463

²²⁶ Livius 1.45

²²⁷ Livius 1.50

²²⁸ Dionysius 4.26.1-5

Strabon skriver at Massalia (Marseilles) ble grunnlagt av kolonister fra Phocaea. Tempelet for Diana (Artemis) og statuene i dette tempelet skal ha vært nærmest identisk med tempelet og statuene i Ephesus.²²⁹ Ifølge Strabon var også statuen av Diana i tempelet på Aventinerhøyden i Roma tilsvarende utformet som statuen i tempelet i Massalia.²³⁰

Ifølge Forsythe kan byggingen av et Diana-tempel i Roma for å utfordre Aricias posisjon i Latium, og forbindelsene til Massilia, tyde på at det er nettopp på dette tidspunktet Roma begynner å delta i en større kulturell sfære vest i middelhavsområdet.²³¹ Diana-tempelet og forbindelsene til Massalia fremstår som et godt argument for å betrakte Roma som en deltaker i det internasjonale samfunnet i denne perioden. Jeg kan imidlertid ikke se noen grunn til å gå utifra at nettopp denne hendelsen skulle markere et skille i forhold til Romas eksterne relasjoner. Forum Boarium kan ha hatt en viktig funksjon i forhold til kontaktene med omverdenen allerede før dette. Byggingen av Diana-tempelet bør derfor kanskje heller betraktes som del av vedvarende kulturell utveksling mellom bystatene i Sentral-Italia og den greske verden.

Den første traktaten mellom Roma og Karthago kan både være med på å bekrefte Romas maktposisjon i Latium på dette tidspunktet, samtidig som den plasserer Roma innenfor en større internasjonalt kontekst. Ifølge Polybios skal denne traktaten ha blitt utformet når Lucius Junius Brutus og Marcus Horatius var konsulere²³²; altså de første romerske konsulene etter monarkiets fall, omkring år 509. Dateringen til denne traktaten har vært et omstridt spørsmål, men særlig etter at Pyrgi-tekstene, med henvisninger til en etruskisk guddom, ble funnet på 1960-tallet har man vært enige om at en datering til omkring år 500 er sannsynlig.²³³

Den første delen av denne traktaten, slik Polybios gjengir innholdet i den, definerer Karthagos rettigheter i forhold til handelen i den vestlige delen av middelhavsområdet og regulerer samtidig Romas deltakelse innenfor denne handelsvirksomheten. I annen del av traktaten forplikter Karthago seg til å opprettholde fredelige forbindelser til Roma og de øvrige latinske bystatene, samtidig som Romas maktposisjon i Latium bekrefte.²³⁴ Det viktigste vi kan trekke ut av dette er at traktaten tyder på at Karthago faktisk betrakter Roma som en

²²⁹ Strabon *Geogr.* 4.1.4

²³⁰ Strabon *Geogr.* 4.1.5

²³¹ Forsythe 2005; 121-122

²³² Polybios 3.22

²³³ Cornell 1995; 212-213; Forsythe 2005; 122-123

²³⁴ Polybios 3.22

konkurrent til den handelsvirksomheten som ble bedrevet i denne perioden. Polybius skriver også at traktaten definerer hvordan handelen mellom romere og karthagere skal foregå for eksempel på Sicilia²³⁵, noe som tyder på at handelsmenn fra Latium faktisk kan ha bedrevet handelsvirksomhet i disse områdene på dette tidspunktet. Aktivitetene ved Forum Boarium og etableringen av Diana-Kulten, sett i sammenheng med den første traktaten med Karthago, er altså viktige indikasjoner på vedvarende kulturell utveksling mellom Roma og andre bystatkulturer i det sjette århundre.

Dioskurene

Kulten omkring de guddommelige tvillingene Castor og Pullox kan også plasseres innenfor denne sammenhengen. Innenfor den greske verden ble tvillingene Castor og Polydeukes vanligvis forbundet med Sparta, hvor de skal ha hatt sitt opphav. Ifølge W. Burkert var dioskurene først og fremst redningsmenn (*soteres*) som kunne gripe inn i forbindelse med krigshandlinger; og som et eksempel trekker Burkert frem hvordan lokrierne i Syd-Italia gav æren for seieren i slaget ved elven Sagra til dioskurenes inngripen.²³⁶

I forbindelse med kampene mot latinerne tidlig i det femte århundre skal diktatoren Postumius ha avlagt ed om å bygge et tempel for disse gudene i Roma for å sikre seg gudenes støtte.²³⁷ Ifølge Dionysius skal tvillingene ha grepet inn i kampen mot latinerne, og like etterpå skal de ha blitt sett på Forum hvor de gav hestene sine vann. Det ble derfor bestemt at tempelet for guddommene skulle reises på det stedet hvor de ble sett. Han beskriver deretter den årlige offringen og prosesjonen som var knyttet til kulten her.²³⁸

I forhold til dateringen av denne kulten i Roma peker Cornell på at arkeologiske undersøkelser på Forum har vist at de tidligste bygningene her faktisk går tilbake til begynnelsen av det femte århundre, og at det i tillegg er funnet inskripsjoner i Lavinium som tyder på at denne kulten var etablert i Latium allerede før dette.²³⁹

²³⁵ Polybios 3.23

²³⁶ Burkert 1985; 213; Diodorus Siculus 8.32

²³⁷ Livius 2.21

²³⁸ Dionysius 6.13

²³⁹ Cornell 1995; 68; 294

Som Cornell påpeker fører dette til at kulten for dioskurene i Roma ikke kan forklares ved at kulten i den senere tradisjonen har blitt knyttet til de greske gudeskikkelsene.²⁴⁰ Her har vi faktisk klare indikasjoner på en sammenheng mellom den greske og den latinske forestillingsverdenen slik den kommer til uttrykk i religiøs kult. Dette kan også ha kommet til uttrykk på flere måter. Symbolet for de guddommelige tvillingene i Sparta ble kalt *dokana*; to loddrette stokker festet sammen med en eller to tverrgående stokker. *Sororium tigillum* som knyttes til myten om Horatii- og Curiatii-tvillingene innenfor romersk mytologi²⁴¹, ligner mye på dette symbolet. Hvorvidt det finnes en sammenheng her er usikkert, men dette illustrerer likevel at sammenhengen mellom den greske og romerske forestillingsverdenen kan ha kommet til uttrykk på flere måter.

De sibyllinske bøker

Romerne var allerede på et tidlig tidspunkt i besittelse av noen bøker som inneholdt profetier skrevet på gresk, og som vanligvis knyttes til orakelet i Cumae. Disse bøkene inneholdt visse *remedia*; altså løsninger på problemer som kunne oppstå og som romerne kunne ty til i krisetider.

Dionysius sier at han henter sin informasjon fra Varro når han redegjør for historien omkring disse bøkene. Ifølge Dionysius var det Tarquinius Superbus som skal ha kjøpt bøkene av en kvinne av utenlandsk opprinnelse. Denne kvinnen ville selge den romerske kongen ni bøker, men for hver gang kongen avsto gikk hun av sted og brente tre bøker for deretter å komme tilbake og forlange samme sum for de resterende bøkene. Etter å ha avvist kvinnen to ganger gav Tarquinius Superbus etter og kjøpte de siste tre bøkene. Kongen valgt deretter ut to menn som, assistert av offentlige slaver, skulle vokte disse bøkene.²⁴² Dette videreførte man også i senere tid når bøkene ble vaktet og konsultert under ledelse av to prester; *duoviri sacris faciundis*.

Det bør påpekes at det knytter seg usikkerhet både til selve historien, som kan ha blitt til på et senere tidspunkt, og til forbindelsen mellom de sibyllinske bøkene og Cumae. Likevel er det ting som tyder på dette. Dionysius skriver at bøkene ble konsultert allerede i år 496 mens A.

²⁴⁰ Cornell 1995; 294

²⁴¹ Livius 1.25-26; Dionysius 3.13-22

²⁴² Dionysius 4.62

Postumius Albus var diktator.²⁴³ Som vi har sett er det mye som tyder på at romerne hadde etablert utstrakte relasjoner til de andre kulturene i middelhavsområdet allerede i det sjette århundre. Historiene vi finner både hos Livius og Cicero om at Tarquinius Superbus skal ha sendt utsendinger til Delfi for å konsultere det berømte orakelet her,²⁴⁴ eller for å overbringe gaver til Apollon,²⁴⁵ kan sies å reflektere kontaktene med den greske verden i denne perioden, og kjennskapet til den greske orakeltradisjonen. Relasjonene til Cumae reflekteres også i tradisjonen om at Tarquinius Superbus skal ha søkt tilflukt hos Aristodemus av Cumae etter at han ble fordrevet fra Roma.²⁴⁶ Ervervelsen av de sibylliske bøker kan dermed betraktes som en indikasjon på kulturell utveksling mellom Roma og de greske koloniene i perioden omkring overgangen fra det sjette til det femte århundre.

Ceres, Liber og Libera

I etterkant av den første *secessio plebis* skal det ha blitt bygget et tempel for gudene Ceres, Liber og Libera på Aventinerhøyden i Roma. Kulden i dette tempelet var under ledelse av to aediler, som også var embetsmenn underordnet plebeierne tribuner. Helligdommen for Ceres, Liber og Libera var altså nært knyttet til plebeierorganiseringen.

Ifølge Dionysius var det diktatoren A. Postumius som skal ha fått bygget dette tempelet. Bakgrunnen for dette var at han skal ha avlagt en ed om å reise dette tempelet i forbindelse med en periode med matmangel, og etter konsultasjon av de sibylliske bøker.²⁴⁷ Cicero skriver at ritene knyttet til dette tempelet kom fra den greske verden og ble utført av greske prestinner som vanligvis ble hentet fra Neapolis eller Velia (Elea).²⁴⁸

Til tross for at det er patricieren A. Postumius som får æren for å ha etablert kulden på Aventinerhøyden, kan kulden knyttes både til plebeierorganiseringen, og til den greske verden. Ceres, Liber og Libera knyttes nemlig til grekernes Demeter, Dionysius og Persephone. Matmangel og gjeldsproblemer skildres i kildene som en av motivasjonsfaktorene bak plebeierne organisering. Demeter var i den greske verden fremfor alt korn-gudinnen; en fruktbarhetsgudinne som var knyttet til innhøstingen av kornavlinger.²⁴⁹ I Roma er det nettopp

²⁴³ Dionysius 6.17

²⁴⁴ Livius 1.55-56

²⁴⁵ Cicero. 2.44

²⁴⁶ Livius 2.21

²⁴⁷ Dionysius 6.17

²⁴⁸ Cicero *Balbo* 24.55

²⁴⁹ Burkert 1985; 159-161

i forbindelse med en matkrise at kulten blir etablert. Livius beskriver også årene omkring innføringen av kulten som en periode med dårlige avlinger og mangel på korn. I tillegg skriver Livius at det ble sendt ut utsendinger for å få kjøpt korn fra andre områder i disse årene, både til Etruria, Cumae og så langt sør som til Sicilia.²⁵⁰ Innføringen av kulten kan altså ha hatt sammenheng med slike kontakter.

Kodifisering av lovene var et annet krav som knyttet til plebeierorganiseringen. Burkert peker på at *Thesmophoria* var en utbredt form for Demeter-kult i den greske verden.²⁵¹ Ifølge N. J. Richardson var dette navnet knyttet til rollen som givne av lover og moral, og kulten var særlig sentral i Eleusis, men også i de greske bystatene på Sicilia.²⁵² Det ser altså ut til å være en forbindelse mellom Ceres-tempelet i Roma, plebeiernes krav, og de greske bystatene i sør. Ser vi dette i lys av utviklingen i det tyrrenske hav i begynnelsen av det femte århundre, hvor Sicilia nå begynner å etablere en sentral maktposisjon, blir en slik forbindelse en teoretisk mulighet. Momigliano er blant dem som har påpekt at det kan ha vært en forbindelse mellom plebeierorganiseringen og en tidlig kontakt med den greske verden.²⁵³

Det er imidlertid uenighet omkring tidspunktet for når Ceres, Liber og Libera ble knyttet til Demeter, Dionysius og Persephone. Cornell er av den oppfatning, selv om han understreker at vi ikke kan fastslå det med sikkerhet, at denne forbindelsen ble etablert allerede fra starten av; noe han mener kommer til uttrykk i det Cicero kan fortelle oss om utøvelsen av ritualene som tilhørte kulten her, og i det Pliny sier om at greske kunstnere skal ha stått for utsmykningen av tempelet.²⁵⁴ Andre har argumentert for at denne forbindelsen har blitt etablert på et langt senere tidspunkt; J. Scheid er for eksempel av den oppfatning at dette sannsynligvis har skjedd i løpet av det tredje århundre.²⁵⁵ Forsythe mener at en historie fra Herodot hvor det fortelles om en hendelse som knyttes til forfedrene til Gelon av Syracuse med fellestrekk til plebeiernes første *secessio*, kan ha blitt brukt som mønster for senere fremstillinger i det fjerde og tredje århundre av hendelsene i det femte århundre, som også førte til identifiseringen av Ceres med *thesmophoria*.²⁵⁶

²⁵⁰ Livius 2.34

²⁵¹ Burkert 1985; 242

²⁵² OCD (Richardson) 1999; 447

²⁵³ Momigliano 1986; 191

²⁵⁴ Cornell 1995; 263-264

²⁵⁵ Scheid 1995; 23-24

²⁵⁶ Forsythe 2005; 174-175

Etter mitt syn bør muligheten holdes åpen for at Ceres knyttet til betydningen lovgiver kan ha vært en av årsakene til at kravet om en kodifisering av lovene ble en del av målsetningene til plebeierne. Jeg har vanskelig for å se at man i den senere tradisjonen skulle ha etablert denne forbindelsen for å forklare hele det spekteret av hendelser som skal ha funnet sted i det femte århundre, med den første *secessio plebis*, plebeierorganiseringen og kodifisering av lovene. Jeg mener også det blir problematisk å relatere hendelsene til en enkelt historie fra den greske verden som vi finner hos Herodot, når vi faktisk har lite kjennskap til utviklingen i de greske bystatene i *Magna Graecia* og på Sicilia generelt. I forbindelse med organiseringen av plebeierne som en ny maktgruppe innenfor den romerske staten, har plebeierne sannsynligvis hatt behov for legitimere sin makt på nye måter, og her kan religiøs og politisk symbolikk fra de greske bystatene fått betydning, og med tanke på den posisjonen de sicilianske bystatene etterhvert hadde etablert i det tyrrenske området kan romerne ha fått slike impulser nettopp herfra.

Apollon

Innenfor den greske orakeltradisjonen knyttes Apollon til sykdom og helbredelse, og sibyllene fremstilles vanligvis som Apollons prestinner. I Cumae skal det allerede tidlig ha vært en orakel-kult av denne typen.²⁵⁷

Som vi har sett var også de sybillinske bøkene knyttet til orakelet i Cumae. Livius skriver at bøkene ble konsultert i forbindelse med et pest-utbrudd i år 433, og at det som følge av dette ble bestemt at det skulle reises et tempel for Apollon.²⁵⁸ Det har sannsynligvis også vært en Apollon-kult i Roma før dette, for Livius nevner for år 449 at et område allerede på dette tidspunktet var forbeholdt Apollon.²⁵⁹ Den tidlige tilstedeværelsen av en Apollon-kult i Roma kan altså ha hatt sitt utspring i kontaktene med de greske bystatene langs kysten av Campania. Ifølge Burkert var Apollon-kulten utbredt i hele den greske verden, og hadde et viktig kultsenter i Delfi.²⁶⁰

Lectisternium-ritualet, som ifølge Livius for første gang skal ha blitt utført i Roma i år 399, etter konsultasjon av de sybillinske bøker kan sannsynligvis også knyttes til forbindelsene til den greske verden. Livius skriver at det for å blidgjøre gudene Apollon, Latona, Diana,

²⁵⁷ Vergil Aeneiden 1.444

²⁵⁸ Livius 4.25

²⁵⁹ Livius 3.63.7

²⁶⁰ Burkert 1985; 143-149

Hercules, Merkur og Neptun blant annet ble satt frem tre benker som gudene skulle sitte på.²⁶¹ Ifølge Beard, North og Price peker på at dette ofte har blitt betraktet som et vendepunkt i forhold til gresk innflytelse fordi det har blitt betraktet som et steg i retning av å betrakte gudene i menneskelig form og med menneskelige egenskaper, men de understreker samtidig at det er usikkert hvor nytt dette var ettersom gresk innflytelse sannsynligvis gikk helt tilbake til det sjette århundre.²⁶² Kanskje kan innføringen av ritualer best forstås som del av de varige forbindelsene mellom Roma og den greske verden.

Det skjer likevel visse endringer i denne perioden, som først og fremst kommer til uttrykk i etableringen av personifikasjonskulturer. E. Curti argumenterer for eksempel for at byggingen av Concordia-tempelet, den romerske versjonen av den greske kulten for Homonoia som knyttes til stabilitet i det sosiale samfunnet, mot slutten av det fjerde århundre i Roma, kan reflektere en ny måte å oppfatte det politiske samfunnet på. Dette mener han kan knyttes til de politiske endringene som fant sted i bystatene i *Magna Graecia* og særlig på Sicilia i samme tidsperiode, hvor det skjer et skifte til mer demokratiske former for styresett i en rekke kolonier.²⁶³

Religiøs praksis

Romersk religion var ikke statisk, men alltid i endring. Disse endringene skjedde over tid fremfor alt som følge av den romerske religionens synkretistiske karakter, i den forstand at elementer fra andre kulturer stadig ble innført og tilpasset de romerske forholdene. Ett nærliggende eksempel på hvordan romerne innlemmet nye guddommer i sitt pantheon er praksisen med *evocatio*. I de litterære kildene finner vi en rekke referanser som gjenspeiler denne synkretismen innenfor romerske religion.

Livius refererer for eksempel til et tilfelle i år 396 hvor Camillus for å påkalle seg gudenes bistand i kampen mot Veii for det første lover å gi en tiendedel av krigsbyttet til den pythiske Apollon, som her først og fremst knyttes til orakelet i Delfi som romerne skal ha konsultert like i forveien²⁶⁴, men som også kan knyttes til guden Apollon som romerne skal ha etablert en kult for noen tiår tidligere²⁶⁵, og til de sibyllinske bøker som romerne konsulterte

²⁶¹ Livius 5.13

²⁶² Beard, North and Price 1998; 63

²⁶³ Curti 2000; 80-81

²⁶⁴ Livius 4.14-16

²⁶⁵ Livius 3.63; 4.25

med jevne mellomrom i krisetider. Deretter avlegger han en ed om at den etruskiske gudinnen Juno Regina gjennom *evocatio* skal få et nytt hjemsted, og æres med et eget tempel, i Roma dersom romerne skulle lykkes i kampen.²⁶⁶ Romersk religion var altså i stor grad åpen for innflytelse utenfra, og elementer fra andre kulturer ble integrert og tilpasset den romerske forestillingsverdenen. Elementer både fra Etruria og den greske verden ble slik gjort til en del av den romerske kulturen.

Et annet eksempel som kan trekkes frem, og som knytter seg til orakeltradisjonen, finner vi i Livius for år 398. Livius skriver at i en sjø i albanerskogen hadde vannstanden steget mye høyere enn det som var vanlig uten at man kunne finne rimelige årsaker til det, og hendelsen ble derfor tolket for å være et varsel. Romerne hadde alltid benyttet seg av sannsigere fra Etruria, men akkurat på dette tidspunktet var romerne i krig med etruskerne og det var derfor ingen etruskiske sannsigere i byen. Man bestemmer seg derfor for å sende en delegasjon for å rådføre seg med orakelet i Delfi. I løpet av den tiden som går mens man venter på svar fra orakelet i Delfi klarer romerne imidlertid å få tak i en etruskisk sannsiger, og for sikkerhets skyld venter man også på svaret fra Delfi for å sammenligne profetiene.²⁶⁷ Hvorvidt disse hendelsene virkelig fant sted vet vi jo ikke, men historien reflekterer likevel kompleksiteten i den romerske verden. Det er liten tvil om at romersk og etruskisk kultur stod i et nært slektskapsforhold til hverandre, og kontaktene med de etruskiske bystatene hadde sannsynligvis avgjørende betydning for utviklingen i byens tidligste historie. På samme måte kan den etterhvert økende kontakten med gresk kultur ha fått viktig betydning for byens videre utvikling, og i forhold til dette blir det etter min mening mindre viktig å skille mellom direkte og indirekte kulturell innflytelse via Etruria.

POLITISKE INSTITUSJONER

I løpet av den arkaiske perioden gjennomgikk Roma og de andre samfunnene i Latium bestemte endringer som settes i sammenheng med fremveksten av bystaten. Dette dreier seg både om fysiske endringer knyttet til urbanisering og omlegging av bystatenes fysiske struktur, og om etableringen av politiske institusjoner.

²⁶⁶ Livius 5.21

²⁶⁷ Livius. 5.14

Fremveksten av bystatene i Latium, den politiske utviklingen i disse bystatene, og helleniseringen av Sentral-Italia faller for en stor del innenfor samme tidsperiode. Dette bringer frem spørsmålet om disse prosessene kan knyttes til hverandre. Vi kan ikke si med sikkerhet om kontakten med den greske verden var en av årsakene bak den politiske utviklingen i Roma. Vi kan også forestille oss at kontaktene med den greske verden inngikk i noen prosesser som uansett ville ha funnet sted på dette tidspunktet.

De fysiske manifestasjonene av fremveksten av bystaten er hovedsaklig et arkeologisk anliggende, mens det er i de litterære kildene vi kan finne beretninger om tidlige politiske institusjoner i Roma. Jeg vil i hovedsak konsentrere meg om det siste her, og se nærmere på om gresk innflytelse kan ha fått betydning for utformingen av tidlige romerske politiske institusjoner.

Kongedømmet

Det ser ikke ut til at kongetittelen i Roma opprinnelig ble nedarvet fra far til sønn eller andre familiemedlemmer. Det var nok slik at kongene ble valgt fra aristokratiske familier og at kongetittelen kunne overtas av et familiemedlem, men dette ser ikke ut til å ha skjedd uten at personen hadde gjort seg fortjent til det. Medlemmer av aristokratiske familier fra andre bystater, som hadde innvandret til Roma, ser også ut til å ha blitt betraktet som likeverdige kandidater til kongetittelen; som i tilfellet med Tarquinius Priscus. Så lenge man utmerket seg på en eller annen måte innenfor den romerske staten ser en persons opphav ut til å ha spilt en mindre rolle. Servius Tullius skal for eksempel ha vært sønn av en slave, selv om det i kildene også finnes andre versjoner av denne historien.²⁶⁸

Ifølge tradisjonen var det opprinnelig faste prosedyrer knyttet til valg av en ny konge. Kongens død ble først fulgt av en periode med *interregnum*, hvor senatets medlemmer styrte i fem dager etter tur. Folket valgte deretter en kandidat til kongetittelen som deretter måtte godkjennes av senatet.²⁶⁹ På denne måten ble etterfølgerne etter Romulus valgt av folket og senatet.²⁷⁰ Det er først i forbindelse med de siste to kongene at denne ordningen ser ut til å gå i oppløsning.

²⁶⁸ Livius 1.38-40

²⁶⁹ Livius 1.17-18

²⁷⁰ Livius 1.17-19; 1.22; 1.31-32; 1.34-35

Forsythe peker på at i de greske samfunnene, slik de fremstilles hos Homer, var det de mest dugelige aristokratene som ofte ble valgt til konger fordi man hadde behov for sterke ledere som kunne lede samfunnet i krig mot andre bystater. Forsythe argumenterer for at dersom man tar utgangspunkt i en slik modell kan de to siste kongene tyde på at det skjer et skifte i Roma i denne perioden; fra et kongedømme i homersk stil til et arvelig monarki.²⁷¹

Etter mitt syn blir det mer problematisk å snakke om en overgang til et arvelig monarki. Kildene forteller riktignok om arvinger som forsøker å erverve seg kongemakten, men ikke uten motstand. I tilfellet med Servius Tullius er det jo nettopp dette som ikke skjer, ved at kongens sønner må vike plassen for en annen som har bemektiget seg folkets gunst.²⁷² At Tarquinius Superbus endelig lykkes i å overta kongetittelen fremstilles i kildene som noe som ble oppnådd ved hjelp av bestikkelser, frykt og trusler, og følgelig som en ervervelse av et embete han ikke hadde krav på²⁷³; noe som ikke tyder på at det var etablert en forestilling om en arvelig rett til kongetittelen. Det må imidlertid påpekes at den senere litterære tradisjonens fremstilling av denne perioden nok var farget av datidens prinsipielle motforestillinger mot konsentrasjon av makt hos enkeltpersoner, men likevel kan monarkiets fall i seg selv være en indikasjon på at romerne selv ikke anerkjente en slik rett. Slektskapsforbindelser mellom de romerske kongene kan like gjerne forklares ved at den aristokratiske status var konsentrert hos enkelte familier.

De siste romerske kongene har blitt sammenlignet med tyrannene som ervervet seg makten i en rekke greske bystater i den arkaiske perioden. I de litterære kildene fremstilles siste del av kongetiden på denne måten, og Cicero er blant dem som påpeker direkte paralleller mellom Tarquinius Superbus styre og de greske tyrannene.²⁷⁴

Cornell er blant dem som argumenterer for at det finnes en sammenheng her. Ifølge Cornell kan siste del av kongetiden betraktes som en maktkamp om den romerske kongetittelen mellom konkurrerende aristokratiske krigsherrer fra ulike regioner.²⁷⁵ Han argumenterer også for at Servius Tullius hevdet at han var av guddommelig opphav for å legitimere sin maktposisjon, og at han benyttet seg av elementer hentet fra østen; som eksempel på dette

²⁷¹ Forsythe 2005; 98

²⁷² Livius 1.46

²⁷³ Livius 1.47-48

²⁷⁴ Cicero *Rep.* 2.47

²⁷⁵ Cornell 1995; 143-144

viser Cornell til at forbindelsen mellom Servius og gudinnen Fortuna, og Tanaquils offentlige opptreden fra et vindu reflekterer en østlig tradisjon²⁷⁶. Han viser også til at det i Pyrgi-tekstene refereres til etableringen av en helligdom for den fønikiske gudinnen Astarte, av Thefarie Velianas, herskeren av Caere, noe som ifølge Cornell også inngår i en østlig tradisjon som var med på å legitimere kongens maktposisjon.²⁷⁷ I tillegg viser Cornell til at man i et arkaisk tempel som skal ha blitt bygget av Servius Tullius har funnet en statue av Hercules og Minerva som han mener kan knyttes til scener fra gresk mytologi.²⁷⁸ Utifra dette mener Cornell man finner en rekke fellestrekk mellom de siste kongene i Roma og tyrannene i den greske verden. Cornell mener dette kan forklares med utgangspunkt i strukturelle likheter, men understreker samtidig at kontaktene med den greske verden sannsynligvis også hadde betydning for denne utviklingen.²⁷⁹

Ytterligere observasjoner kan gjøres i forbindelse med dette. Dersom de romerske kongene på et tidspunkt begynte å identifisere seg med tyrannene i den greske verden og blant annet benyttet seg av symboler hentet fra østen for å legitimere sin maktposisjon, slik som Cornell hevder, kan dette også ha innebåret at ideer og forestillinger fra den greske verden også var kjent blant en bredere del av den romerske befolkningen, i det minste innenfor aristokratiet. Bruk av denne typen symbolikk kan tyde på at deler av den romerske befolkningen hadde kjennskap til en referanseramme som disse elementene kunne plasseres innenfor. En del av det politiske prosjektet til de siste romerske kongene var nok også å hevde sin maktposisjon overfor herskerne i andre bystater, men i kildene er det nettopp de romerske borgernes gunst Servius Tullius må vinne for å få bekreftet sin makt til tronen. Dette kan også være med på å forklare hvorfor monarkiet til slutt falt. Hvis aristokratiet hadde kjennskap til denne referanserammen er det også nærliggende å tenke seg at man etter hvert også kjente til de utbredte motforestillingene mot maktkonsentrasjon hos enkeltpersoner og tyranni slik dette kom til uttrykk blant annet i flere greske bystater i samme tidsperiode. Dersom Cornells teori medfører riktighet kan vi altså forestille oss et samfunn hvor det allerede var etablert utstrakte kulturelle relasjoner til den greske verden.

Cornells teori innebærer også at man beveger seg bort fra en forestilling om at Roma var underlagt etruskisk kulturell dominans under tarquiner-kongene. Cornell påpeker at Roma bør

²⁷⁶ Cornell 1995; 146

²⁷⁷ Cornell 1995; 147

²⁷⁸ Cornell 1995; 148

²⁷⁹ Cornell 1995; 145

betraktes som et selvstendig samfunn som på lik linje med andre bystater i Sentral-Italia tok del i den kulturelle utviklingen i den vestlige delen av middelhavsområdet²⁸⁰, hvor både Roma og Etruria ble påvirket av gresk innflytelse allerede på et tidlig tidspunkt.²⁸¹

De tidligste arkaiske institusjonene

Den sosiale inndelingen i tribuer og curier var en viktig del av den tidligste politiske organiseringen i Roma. Ifølge de litterære kildene var det Romulus som først delte den romerske befolkningen inn i tre tribuer som ble kalt Ramnenses, Titienses og Luceres. Disse tribene ble i sin tur delt inn i tretti curier som fikk navn etter sabinerkvinnene,²⁸² noe som på mange måter understreker betydningen av denne hendelsen for romerne. Denne inndelingen av samfunnet hadde sannsynligvis en sentral funksjon i forhold til rekrutteringen til hæren i arkaisk tid, og var et viktig element i forhold til hvordan møtene i den eldste romerske folkeforsamlingen, *comitia curiata*, foregikk.

Det er fullt mulig å forestille seg at tribeinndelingen i Roma oppstod som følge av behov for en politisk omorganisering som ikke behøvde ha sin opprinnelse andre steder enn i byen selv. Likevel bør vi være åpne for at kjennskap til lignende institusjoner i andre samfunn kan ha spilt en rolle i forhold til dette. Denne typen sosial inndeling, med militære og politiske funksjoner, fantes nemlig innenfor en rekke bystater i arkaisk tid, særlig i den greske verden.

Både i de greske bystatene i Hellas og i de greske koloniene var befolkningen ofte inndelt i fylker, og mange steder var disse i sin tur inndelt i undergrupper.²⁸³ Et eksempel på en slik inndeling, og på en tredelt struktur, er fylene Hylleis, Dymanes og Pamphyloi i det doriske området, og sannsynligvis også i de doriske koloniene.²⁸⁴ Setter vi dette i sammenheng med den tidlige tilstedeværelsen av doriske kolonister i Sentral-Italia, og kontakten mellom koloniene og bystatene her, eksempelvis de tidlige forbindelsene mellom Etruria og Corinth²⁸⁵, blir dette særlig interessant. Dette åpner for at slike kontakter kan ha hatt betydning for utbredelsen av et slikt element i bystatene i Sentral-Italia. Dette kan være med på å forklare tilstedeværelsen av institusjoner i Roma på dette tidspunktet med fellestrekk til institusjoner i de greske bystatene.

²⁸⁰ Cornell 1995; 163

²⁸¹ Cornell 1995; 161

²⁸² Livius 1.13; Cicero 2.14

²⁸³ Sartori 1996; 217

²⁸⁴ Sartori 1996; 217

²⁸⁵ Sakellariou 1996; 180

Cornell peker på at man har få spor av lignende sosial inndeling fra andre latinske bystater eller fra de etruskiske bystatene, samtidig som dette har klare paralleller til det vi finner i greske bystater i samme tidsperiode.²⁸⁶ Her bør det imidlertid understrekes at det at vi kjenner til svært få lignende institusjoner fra andre latinske eller etruskiske bystater like gjerne kan være et resultat av at kildematerialet fra disse bystatene er magert, og vi kan derfor ikke utelukke at dette elementet var å finne her. Cornell benytter i tillegg mangelen på kjennskap til lignende institusjoner i latinske og etruskiske bystater som argument for at Roma kanskje som det eneste av samfunnene i Sentral-Italia på dette tidspunktet tok opp i seg elementer fra de greske bystatene.²⁸⁷ Dette blir en problematisk påstand slik jeg ser det. Med utgangspunkt i en forestiling om kulturell innflytelse gjennom gjensidig utveksling av ideer og forestillinger kan eksistensen av et slikt element i Roma heller tyde på det motsatte, nemlig at flere bystater i Sentral-Italia kan ha etablert lignende institusjoner i denne perioden.

Romulus skal også ha institusjonalisert senatet. Livius skriver at Romulus valgte ut hundre menn av høy rang. Disse ble gitt tittelen *patres*, som Livius skriver hadde opphav i senatorenes sosiale status, og patrisierne skal ha vært etterkommere av disse klan-lederne.²⁸⁸ Det var senatet som styrte staten når en ny konge skulle velges (*interregnum*), og når borgerne hadde valgt en kandidat til kongetittelen i *comitia curiata*,²⁸⁹ måtte kandidaten godkjennes gjennom en beslutning i senatet.²⁹⁰ Borgernes deltakelse i statens styre var altså i den tidligste perioden basert på enighet mellom borgerne og aristokratiet, noe som først skulle endre seg under Servius Tullius.

Selv om det finnes fellestrekk mellom den politiske organiseringen i Roma og institusjoner i den greske verden kommer vi ikke utenom det nære forholdet til Etruria. De tradisjonelle symbolene på makt innenfor den romerske staten, som man også fortsatte å benytte seg av i senere tid, hadde tydelige etruskiske røtter. Livius skriver at maktsymbolene Romulus valgte å benytte seg av var av etruskisk opprinnelse. Livius skriver at de tolv liktorene som kongen var under beskyttelse av mest sannsynlig hadde sin opprinnelse i at de tolv etruskiske byene valgte en konge som fikk en liktorer fra hver by. I tillegg forteller han at stats- (*curule*)-stolen,

²⁸⁶ Cornell 1995; 117-118

²⁸⁷ Cornell 1995; 118

²⁸⁸ Livius 1.8; Cicero 2.23

²⁸⁹ Cicero 2.25

²⁹⁰ Livius 1.18

og togaen med lilla border hadde etruskisk opprinnelse.²⁹¹ Det samme kan sies om de romerske *fasces* som fungerte som symbol på embetsmennesenes autoritet. De romerske augurene hadde også en viktig plass, og stor makt, innenfor de statlige beslutningsprosessene i funksjon av de utførte tolkningen av auspicierne.²⁹² Vi kan finne en rekke eksempler på bruk av fuglevarsler i andre kulturer i antikken, og ikke minst i den greske verden hvor allerede Homer beskriver varselfuglene; i andre sang har den en slange i klørne.²⁹³ Likevel ble religiøse eksperter i Roma ofte hentet fra Etruria, noe som tyder på at etruskisk kultur hadde en sentral rolle i forhold til denne tradisjonen i Roma.

I den tidligste fasen av byens historie har altså kontaktene med etruskisk kultur hatt avgjørende betydning. De etruskiske byene gikk likevel gjennom en helleniseringsprosess i denne perioden, og de endringer dette medførte kan også ha fått betydning for utviklingen i Roma. På det tidspunktet romerne begynte å komme i direkte kontakt med andre kulturer kan kontaktene med den helleniserte etruskiske kulturen ha ført til at romere og grekere allerede hadde visse felles referanserammer som kan ha bidratt til etableringen av et tettere kontaktnettverk.

Reformene under Servius Tullius

Tradisjonen forteller at Tarquinius Priscus, foruten å utvide senatet, også stod for en utvidelse av kavalleriet til 1800 mann, og for organiseringen av ridderstanden slik den fortsatt fremstod i senere tid.²⁹⁴ Ifølge J. H. Schreiner ble det på bakgrunn av skikkethet og formue valgt ut et rytteri på 1800 mann, hvor ridderne fikk tildelt en hest av staten og godtgjørelse til fórt.²⁹⁵ Denne organiseringen kreditteres altså Tarquinius Priscus, og Cicero legger til at ordningen med at ridderne ble tildelt en hest av staten, og at disse hestene ble fóret ved hjelp av statlig innkreving, (eller som Cicero sier: med bidrag avkrevd fra enker og foreldreløse) var en praksis som også var vanlig blant korintherne.²⁹⁶ Dette kan på mange måter betraktes som en typisk måte å forklare likheter mellom greske og romerske samfunnsforhold i senere tid, men samtidig er dette interessant fordi det her påpekes likheter mellom institusjonelle ordninger i Roma og i greske bystater som romerne kan ha hatt kjennskap til på et tidlig tidspunkt. Vi har jo også sett at historien om Demaratus knytter forbindelser mellom Roma og Korinth.

²⁹¹ Livius 1.8

²⁹² Cicero Leg 2.30-31

²⁹³ Homer Illaden 2.201-210

²⁹⁴ Cicero 2.36; Livius 1.36

²⁹⁵ Schreiner 1996; 155

²⁹⁶ Cicero 2.36

Her kan vi også legge til at Tarquinius Priscus ifølge tradisjonen skal ha stått for innføringen av de romerske lekene. Disse lekene kan også knyttes til lignende elementer i andre bystater. Livius skriver også at det var utøvere fra Etruria som stod for underholdningen ved disse lekene.²⁹⁷ Vi kan ikke utelukke at disse lekene tidlig ble knyttet til atletiske aktiviteter både i de greske bystatene og i Etruria. Her kan kontaktene med den helleniserte etruskiske kulturen ha spilt en sentral rolle.

Den romerske kongen Servius Tullius blir innenfor den litterære tradisjonen kreditert viktige politiske og militære reformer. Han skal blant annet ha opprettet *comitia centuriata*, en institusjon som knyttes både til inndelingen av den romerske befolkningen i nye triber, og til gjennomføringen av *census*.²⁹⁸ Servius Tullius skal ha delt den romerske befolkninger inn i formueklasser. Denne organiseringen førte blant annet til at de rikeste borgerne betalte de største statlige utgiftene, mens de mest ressurssterke til gjengjeld fikk størst makt innenfor de statlige beslutningsprosessene. I tillegg skal han ha delt inn befolkningen i fire triber etter geografiske områder, sannsynligvis fremfor alt knyttet til rekrutteringen av soldater og midler til militære formål. *Comitia centuriata* var en militær forsamling som avgjorde spørsmål i militær sammenheng, og som fikk navn etter centuriene; militære enheter under legionen. Mye tyder altså på at disse reformene skulle dekke et behov for en omstrukturering av den romerske hæren, noe som også kan knyttes til tradisjonen om at Servius Tullius skal ha bygget en bymur rundt Roma for å forsterke byens forsvar.

Det har blitt argumentert for at disse reformene kan ha sammenheng med at Roma på dette tidspunktet innførte hoplitt-hæren. Hvorvidt det faktisk var Servius Tullius som stod for disse reformene er usikkert, men det som er viktigere her er at romerne i det sjette århundre omstrukturerte hæren, skapte institusjoner tilpasset nye forhold, og at dette kan ha sammenheng med at hoplithæren ble innført.

Cornell peker på at hoplitt-hæren, og den militære organiseringen dette innebærer, var blitt en utbredt standard innenfor de greske bystatene fra omkring 675.²⁹⁹ Denne formen for krigføring spredte seg også til en rekke andre bystater i løpet av perioden etter dette;

²⁹⁷ Livius 1.36

²⁹⁸ Livius 1.42-44; Dionysius 4.13-24; Cicero *Rep* 2.37-40

²⁹⁹ Cornell 1995; 184

sannsynligvis også til Roma. Forsythe viser til arkeologiske utgravinger både i Vulci og Lavinium hvor man har funnet hoplitt-utstyr, og som dateres til det sjette og begynnelsen av det femte århundre.³⁰⁰ Cornell argumenterer for at reformen i Roma blant annet kan ha hatt som formål å styrke statens maktposisjon ved å splitte opp soldatene, og sette avdelingene sammen fra ulike regioner, for slik å hindre at det oppstod fraksjoner innenfor hæren. Dette mener Cornell har klare paralleller til lignende institusjoner i den greske verden, og her trekker han fram som eksempel Cleisthenes reorganisering av de attiske tribene med det formål blande befolkningen og dermed bryte opp lokale maktsentre.³⁰¹ Med utgangspunkt i en forestilling om at en ny form for krigføring spredte seg fra den greske verden til Sentral-Italia på dette tidspunktet kan reformene i Roma altså kanskje betraktes som en del av dette.

Selv om det var Tarquinius Superbus som, ifølge Livius, var den første som hadde gjort krav på den romerske kongetronen uten at han var valgt av folket og godkjent som kandidat av senatet, kan dette sees som en del av den prosessen som begynte med de reformene som knyttes til Servius Tullius, med etableringen av nye triber basert på formueklasser og institusjonaliseringen av *comitia centuriata*. Kongen baserte nå sin makt på anerkjennelse fra borgerne, og stod nå i opposisjon til aristokratiet. Jeg vil derfor støtte meg til Cornells påstand om at det finnes likhetstrekk mellom de siste romerske kongene og greske tyrannier.³⁰²

Reformene under stenderkampene

Etter at den siste kongen var fordrevet ble konsulembetene institusjonalisert. Konsulene ble valgt av *comitia centuriata* på årlig basis, og embetene var forbeholdt aristokratiet eller patrisierne.

Kollegialitet som prinsipp i forhold til politisk ledelse var sannsynligvis en utbredt styreform i deler av den greske verden; eksempelvis archontene i Athen. Denne formen for styresett, og fordelene dette innebar i forhold til maktbalansen mellom statens ledere, var nok kjent også blant bystatene i Sentral-Italia på dette tidspunktet. En slik ansvarsdeling har sannsynligvis blitt etablert innenfor presteskaper i Roma allerede før dette. Prestene som bevoktet de sibyllinske bøker, *duoviri sacris faciundis*, skal for eksempel ha vært to i tallet, og som vi har sett kan denne religiøse institusjonen ha blitt etablert allerede i kongetiden. Relasjonene til

³⁰⁰ Forsythe 2005; 114

³⁰¹ Cornell 1995; 194-195; Aristoteles *Ath. Const.* 21.2

³⁰² Cornell 1995; 145

Cumae kan ha hatt betydning i forhold til dette, og vi kan heller ikke utelukke at andre bystater i Latium og i Etruria etablerte lignende institusjoner i samme tidsperiode. De fleste av maktsymbolene som tidligere var knyttet til kongen ble nå overført til konsulene, og som vi har sett knyttes disse til Etruria, noe som tyder på at relasjonene til etruskerne fortsatt var viktig. Det behøver ikke være noe motsetningsforhold mellom dette.

Den første *secessio plebis*³⁰³ i år 494 førte til at plebeierne fikk sine egne embetsmenn og etablerte sin egen folkeforsamling, *concilium plebis* (senere *comitia tributa*). Plebeierens tribuner og aediler ble valgt av plebeierforsamlingen. Tribunene, som opprinnelig var to personer selv om antallet gradvis ble økt til ti fremover mot år 449, hadde veto, *interseccio*, ovenfor beslutninger i den romerske staten, og var slik med å ivareta plebeierens interesser ovenfor patrisierens embetsmenn. Denne formen for maktbalanse er sammenlignbare med institusjoner i den greske verden. Cicero sammenligner for eksempel tribunembetene med forholdene i Sparta under Theopompus hvor det ble utnevnt fem *ephoros* som stod i opposisjon til den kongelige autoritet.³⁰⁴ Cicero sammenligner også tribunembetene med de ti *cosmoe* på Kreta som skal ha hatt en lignende funksjon.³⁰⁵ Cicero sier ikke noe om tribunembetene ble etablert som følge av inspirasjon fra de greske bystatene, men tilstedeværelsen av slike institusjoner i greske bystater kan likevel tyde på at man i bystatene i Sentral-Italia faktisk hadde kjennskap til lignende institusjoner. Ifølge Cornell kan *lex sacrata*, som innebar at enhver som fysisk la hånd på en tribun ble erklært *sacer* og kunne drepes uten at dette førte til at gjerningspersonen ble straffet, sammenlignes med militære institusjoner hos andre italienske folkeslag; blant annet Volscierne og samnittene.³⁰⁶ Dette reflekterer på mange måter kompleksiteten innenfor de romerske institusjonene.

Cornell peker på at *concilium plebis* ble reorganisert på basis av de lokale tribene i år 471. Han er av den oppfatning at selv om kildene forteller at plebeierforsamlingen var basert på de gamle tribene, bør vi holde muligheten åpen for at plebeierforsamlingen opprinnelig i likhet med greske folkeforsamlinger var åpne møter hvor beslutninger ble tatt på basis av et rent flertall; noe som, ifølge Cornell, kan tyde på direkte innflytelse fra greske politiske ideer og praksis.³⁰⁷ Momigliano har også argumentert for at dette kan ha vært tilfellet, og han mener vi

³⁰³ Livius 2.32; Cicero 2.58

³⁰⁴ Cicero *Rep* 2.58; *Leg* 3.16

³⁰⁵ Cicero *Rep* 2.58

³⁰⁶ Cornell 1995; 259

³⁰⁷ Cornell 1995; 260-261

bør holde muligheten åpen for at dette kan knyttes til plebeierne kontakter med den greske verden, blant annet fordi plebeierne kan ha hatt ansvar for import av korn fra greske bystater i *Magna Graecia* og Sicilia. Slik mener han plebeierorganisasjonen, tempelet for Ceres, Liber og Libera, og gresk innflytelse muligens kan knyttes til hverandre.³⁰⁸ Hvorvidt dette kan ha vært en følge av direkte påvirkning fra den greske verden kan vi ikke si noe om med sikkerhet, ettersom vi vet svært lite om den politiske organiseringen i bystatene i Sentral-Italia på dette tidspunktet. I tillegg vet vi jo ikke med sikkerhet om plebeierforsamlingen var en åpen forsamling i likhet med greske folkeforsamlinger. Spørsmålet forblir ubesvart, men likevel er teorien attraktiv fordi den kan være med på å forklare utviklingen i Roma i lys av den generelle utviklingen innenfor bystatene i middelhavsområdet. Plebeierforsamlingens funksjon som en politisk institusjon som stod i direkte opposisjon til aristokratiet er uansett sammenlignbart med demokatiseringsprosessen i greske bystater i samme tidsperiode.

En del av plebeierne krav var en kodifisering av de romerske lovene. Innenfor gresk politisk historie har nedskrivningen av lovene blitt gitt en sentral plass i forhold til viktige politiske reformer; det mest nærliggende eksempelet her er Solons lover.

Ifølge Livius ble det i år 454 bestemt at det skulle utnevnes et kollegium bestående av ti personer som skulle ha i oppgave å skrive ned lovene, og at tre representanter skulle sendes til Athen for å skrive ned Solons lover og gjøre seg kjent med sosiale forhold og politiske institusjoner i andre greske samfunn.³⁰⁹ Hvorvidt dette ble gjort vet vi selvsagt ikke, og det er ikke usannsynlig at dette reflekterer senere historikers forsøk på å gjøre forbindelsene til Solons lover klarere. Likevel er det visse likhetstrekk som det er verdt å merke seg.

Cicero knytter for eksempel opphevelsen av gjeldsslaveriet til en lignende politisk løsning under Solon.³¹⁰ Dette siste knytter riktignok Cicero til etableringen av plebeierne tribuner, men sammenligningen viser at det finnes fellestrekk mellom utviklingen i greske bystater og utviklingen i Roma i forbindelse med plebeierorganisasjonen. Lignende problemer kan riktignok ha ført til lignende politiske løsninger, men det kan også ha vært et resultat av kulturelle relasjoner. Kodifiseringen av lovene kan kanskje også betraktes som en del av dette.

³⁰⁸ Momigliano 1986

³⁰⁹ Livius 3.31

³¹⁰ Cicero

Cicero peker på noen elementer i tolvtaflelovene som han mener er hentet direkte fra Solons lover. Dette gjelder blant annet begrensningene som ble satt i forhold til utgifter og sørging ved begravelser.³¹¹ I tillegg sier han at ordet *nenia* i lovene er navnet på en sang spilt på fløyte i forbindelse med begravelsen til menn som hadde blitt offentlig æret av staten, og at dette også var navnet på en sørgesang på gresk.³¹² Forsythe peker på ytterligere likheter mellom innholdet i tolvtaflelovene og Solons lover, som dreier seg om eiendomsretten til land og lovreguleringer av private handelsforbindelser.³¹³ Bruken av ordet *poena* om en bestemt form for avstraffelse skal også ha kommet fra dorisk gresk, og reflekterer derfor mulige forbindelser til de greske koloniene i sør.³¹⁴ Både Cornell og Forsythe argumenterer for at kontaktene med de greske bystatene i vest sannsynligvis var opphavet til disse likhetene.³¹⁵

Livius skriver jo også om representantene som ble sendt ut for å studere Solons lover at de også skulle studere forholdene i andre greske samfunn³¹⁶, noe som kan tyde på at også Livius ville holde muligheten åpen for at likhetene mellom tolvtaflelovene og Solons lover kunne ha opphav i kontakter med andre greske samfunn enn Athen. Dersom romerne i forbindelse med utformingen av tolvtaflelovene ville gjøre seg kjent med lignende institusjoner i andre bystater var jo også de greske bystatene i *Magna Graecia* og på Sicilia langt lettere tilgjengelige rent geografisk sett.

Det kan også være verdt å merke seg at det ikke er sikkert at romerne måtte dra til Athen for å komme i kontakt med athenere, eller med samfunn hvor innflytelse fra Athen allerede hadde fått betydning. I etterkant av perserkrigene ble det tyrrenske hav et interesseområde for Athen, og vi har for eksempel allerede sett at det ble etablert varige forbindelser mellom Athen og Neapolis omkring midten av det femte århundre.³¹⁷ Dersom vi ser dette i sammenheng med kontaktene med denne regionen på andre områder, eksempelvis det Cicero skriver om at prestinnene i Ceres-tempelet blant annet skal ha kommet fra Neapolis og Velia³¹⁸, ser vi at kontaktene med denne regionen kan ha vært viktig i denne perioden. Slik jeg ser det må vi derfor holde åpent for at kontaktene med de greske bystatene i vest spilte en viktig rolle både i forhold til utformingen av de romerske tolvtaflelovene, men også i forhold

³¹¹ Cicero *Leg* 2.59; Plutarch *Solon* 21

³¹² Cicero 2.62

³¹³ Forsythe 2005; 209

³¹⁴ Forsythe 2005; 210; Cornell 1995; 275

³¹⁵ Cornell 1995; 275; Forsythe 2005; 210

³¹⁶ Livius 3.31

³¹⁷ D'Agostini 1996; 540

³¹⁸ Cicero *Balbo* 24.55

til etableringen av andre politiske institusjoner i forbindelse med stenderkampene i det femte århundre.

I det fjerde århundre må gallerinvasjonen i år 387 sannsynligvis ha betydd et midlertidig tilbakeslag for Roma, men både den andre traktaten med Karthago i år 348³¹⁹, og den romerske ekspansjonen sørover i Campania-området etter dette, kan tyde på at romerne raskt lyktes med å gjenopprette sin maktposisjon i Sentral-Italia.

E. Curti er blant dem som har pekt på at utviklingen i de greske koloniene i siste del av det femte århundre i det tyrrhenske området også kan ha fått betydning for den politiske utviklingen i Roma; noe han mener kanskje også kan knyttes til Timoleons politiske reorganisering i Syracuse i samme tidsperiode.³²⁰ Curti argumenterer for at byggingen av et Concordia-tempel i Roma mot slutten av det fjerde århundre, med likhetstrekk til *Homonoia*-kulten som blant annet var utbredt i de greske koloniene i sør, og plasseringen foran Comitium på samme måte som *Homonoia* var plassert foran *bouleuterion* i Syracuse, kan tyde på innflytelse fra de greske bystatene.³²¹

Dersom det romerske senatet på dette tidspunktet fremstår som en form for grekernes *boulé*, kan altså dette tyde på at gresk innflytelse kan ha fått betydning for den politiske utviklingen i Roma også i denne perioden. På det religiøse området har vi sett at romerne i det fjerde århundre etablerte for eksempel praksisen omkring *lectisternium*-ritualet, og at personifikasjonskulter ble mer og mer vanlige utover i det fjerde århundre; elementer som kan tyde på innflytelse fra greske samfunn. De mest omfattende politiske endringene i forbindelse med stenderkampene fant sannsynligvis sted i det femte århundre, og som vi har sett har Wells påpekt at samfunn som gjennomgår slike raske endringer kan være særlig mottakelige for påvirkning utenfra.³²² I det fjerde århundre er samfunnsendringene av en annen karakter, men slik jeg ser det er det grunn til å tro at kulturell utveksling mellom romere og grekere kan ha fått betydning for den politiske utviklingen i Roma også i denne perioden.

³¹⁹ Polybios 3.24

³²⁰ Curti 2000; 80

³²¹ Curti 2000; 80-81

³²² Wells 1992; 186

AVSLUTNING

Jeg har nå sett nærmere på om kulturell innflytelse fra den greske verden kan ha fått betydning for den romerske statsutviklingen i perioden fra byens opprinnelse til utgangen av det fjerde århundre. Jeg vil nå forsøke å oppsummere hva jeg har kommet frem til ved å se på grunnleggelsesmyter, religiøse institusjoner og politiske institusjoner, og forsøke å trekke noen konklusjoner ut av dette.

Oppsummering

I kapittel to har vi sett at det har vært ulike oppfatninger blant moderne historikere av omfanget av kontaktene mellom Roma og andre bystater i byens tidligste periode. I perioden før 1970-tallet var mange av den oppfatning av Roma var en relativt isolert by med liten kontakt med omverdenen. I perioden etter dette begynte mange historikere å utfordre denne forestillingen, og man åpnet for at relasjonene til omverdenen kanskje var av større betydning enn det man tidligere hadde trodd.

I kapittel tre har vi sett at både greske, fønikiske og etruskiske bystater var aktive i områdene omkring det tyrrhenske hav i samme periode som den romerske staten vokste frem. Kontaktene med etruskiske bystater var helt klart viktige i forhold til den romerske statsutviklingen, og var av avgjørende betydning i forhold til den tidlige utviklingen i det romerske samfunnet. Kontaktene med den greske verden, gjennom de greske koloniene i vest, kan også ha fått betydning for romersk statsutvikling; enten indirekte via kontaktene med Etruria, men kanskje også som følge av direkte forbindelser. Kontaktene med de fønikiske bystatene inngår også i dette bildet, da fønikerne også var viktige aktører i det tyrrhenske området.

I forhold til de romerske grunnleggelsesmytene finner vi at romerne knyttet forbindelser både til Hellas og til Troja. Dessverre vet vi lite med sikkerhet her om hva som reflekterer historiske hendelser og hva som er ren diktning. Vi kan likevel ikke utelukke at disse mytene vokste frem fordi romerne selv mente at det var noe som knyttet dem til den greske verden. Elementer fra den greske verden kan ha funnet veien til Roma allerede tidlig; eksempelvis har vi sett at Hercules-kulten kan ha blitt etablert på et tidlig tidspunkt på Forum Boarium. Dette kan ha vært resultat av en indirekte kulturell innflytelse via Etruria; noe som kanskje

reflekteres i myten om Demaratus. Likevel kan slik indirekte innflytelse også ha bidratt til at det ble etablert direkte kontakter mellom romere og grekere. Den romerske mytologien har også visse fellestrekk med greske grunnleggelsesmyter, noe som kan komme av at disse ble utformet på et senere tidspunkt med greske grunnleggelsesmyter som mønster. Vi kan likevel ikke utelukke at de kan ha blitt til på et tidlig tidspunkt med referanser til en felleskulturell forestillingsverden i middelhavsområdet som også var kjent i Sentral-Italia.

I forhold til de romerske religiøse institusjonene finner vi en rekke eksempler på at kulter med forbindelser til den greske verden kan ha blitt etablert. Dette gjelder kulter som Diana, Dioskurene, Ceres, Liber og Libera og Apollon, samt personifikasjonskultene i det fjerde århundre. Ervervelsen av de sibyllinske bøker kan også være en indikasjon på tidlige kontakter med den greske verden. I forhold til den religiøse praksis er forbindelsene til Etruria klare, men det er ting som tyder på innflytelse fra den greske verden også her; eksempelvis i forbindelse med ritualene i Ceres-tempelet.

I forhold til de politiske institusjonene er det flere ting som tyder på at kontaktene med den greske verden kan ha fått betydning. Det forblir uklart i hvor stor grad dette kan ha fått betydning i forhold til etableringen av de tidligste arkaiske institusjonene, selv om de tidligste tribene muligens kan sammenlignes med en lignende inndeling av samfunnet for eksempel i de doriske greske koloniene. I forhold til reformene som vanligvis forbindes med Servius Tullius kan for eksempel innføringen av hoplitt-falanksen ha ført til at det blir innført politiske institusjoner med fellestrekk til greske samfunn. Det er også ting som tyder på at det skjer en utvikling i det romerske samfunnet mot slutten av kongetiden som kan sammenlignes med forholdene i de greske bystatene hvor det etableres en rekke tyrannier i denne perioden. I forbindelse med de politiske reformene under stenderkampene er det også ting som peker i retning av den greske verden; eksempelvis etableringen av plebeierne tribuner og plebeierforsamlingen, og tilknytningen til Ceres-tempelet. Kodifiseringen av lovene kan også knyttes til en lignende utvikling i den greske verden.

Konklusjon

Jeg begynte denne oppgaven med å stille spørsmålet: *Hvilken betydning kan gresk innflytelse ha hatt for den romerske statsutviklingen fra byens opprinnelse og frem til utgangen av det fjerde århundre f.Kr.?* Etter å ha sett nærmere på grunnleggelsesmytene og religiøse og politiske institusjoner i Roma i denne perioden er jeg av den oppfatning at kontaktene med de

greske samfunnene kan ha hatt stor betydning, særlig i de periodene av romersk historie hvor det skjedde viktige strukturelle endringer. Jeg mener derfor man har hatt god grunn til å utfordre fremstillingen av det romerske samfunnet som et isolert samfunn hvor kontaktene med omverdenen var av mindre betydning. Når vi drar linjene gjennom de århundrene jeg har tatt for meg har jeg vanskelig for å se at Roma skal ha gjennomgått lengre perioder uten å ta del i den generelle utviklingen i det tyrrhenske området. Slik jeg ser det bør gresk innflytelse betraktes som en varig faktor som var med på å forme det samfunnet som etter hvert skulle bli en stormakt i Italia.

Litteratur

Andersen, Ø. 2000. *Muntlighet, skriftlighet, retorikk*. I Iddeng, J. W. (red.) 2000. Ad fontes: Antikkvitenskap, kildebehandling og metode. Oslo

Antoniadou, S. 2005. *The impact of trade on Late Cypriot society: a contextual study of imports from Enkomi*. In Clarke, J. (red.) 2005. *Archaeological Perspectives on the Transmission and Transformation of Culture in the Eastern Mediterranean*. Oxford

Beard, M., North, J. and Price, S. 1998. *Religions of Rome*. Volume I. A History. Cambridge

Bispham, E. and Smith, C. 2000. *Religion in Archaic and Republican Rome and Italy. Evidence and Experience*. Edinburgh

Boardman, J. 1999. *The Greeks Overseas. Their Early Colonies and Trade*. London

Burkert, W. 1985. *Greek Religion. Archaic and Classical*. Oxford

Carratelli, G. P. (red.) 1996. *The Western Greeks. Classical Civilization in the Western Mediterranean*. London

Claessen, H. J. M. and Skalnik, P. 1978. *The Early State*. The Hague

Claridge, A. 1998. *Rome. An Oxford Archaeological Guide*. Oxford

Clarke, J. 2005. *Cultural transmission and transformations*. In Clarke, J. (red.) 2005. *Archaeological Perspectives on the Transmission and Transformation of Culture in the Eastern Mediterranean*. Oxford

Clarke, J. 2005. *Understanding the importance of methodology in complex archaeological interpretation*. In Clarke, J. (red.) 2005. *Archaeological Perspectives on the Transmission and Transformation of Culture in the Eastern Mediterranean*. Oxford

Clarke, J. (red.) 2005. *Archaeological Perspectives on the Transmission and Transformation of Culture in the Eastern Mediterranean*. Oxford

Cornell, T.J. and Matthews, J. 1982. *Atlas of the Roman World*. Oxford

Cornell, T.J. 1995. *The Beginnings Of Rome. Italy and Rome from the Bronze Age to the Punic Wars (c. 1000-264 BC)*. London, New York.

Cornell, T. J. 2000. *The City-States in Latium*. In Hansen, M.H. (red.) 2000. *A Comparative Study of Thirty City-State Cultures*. Copenhagen

Crawford, M. H. 1985. *Coinage and Money under the Roman Republic. Italy and the Mediterranean Economy*. London.

Curti, E. 2000. *From Concordia to the Quirinal: notes on religion and politics in mid-republican/hellenistic Rome*. In Bispham, E. and Smith, C. 2000. *Religion in Archaic and Republican Rome and Italy. Evidence and Experience*. Edinburgh

D'Agostini, B. 1996. *The Colonial Experience in the Greek Mythology*. In Carratelli, G. P. (red.) 1996. *The Western Greeks. Classical Civilization in the Western Mediterranean*. London

Eder, W. 1986. *The Political Significance of the Codification of Law in Archaic Societies: An Unconventional Hypothesis*. In Raaflaub, K. A. (red.) 1986. *Social Struggles in Archaic Rome. New Perspectives on the Conflict of the Orders*. London

Eder, W. 1990. *Staat und Staatlichkeit in der frühen römischen Republik: Akten eines Symposiums, 12.-15. Juli 1988, Freie Universität Berlin*. Stuttgart

Forsythe, G. 2005. *A Critical History of Early Rome. From Prehistory to the First Punic War*. London

Frank, T. 1933. *An Economic Survey of Ancient Rome. Vol I. Rome and Italy of the Republic.* New York.

Hansen, M.H. (red.) 2000. *A Comparative Study of Thirty City-State Cultures.* Copenhagen

Iddeng, J. W. (red.) 2000. *Ad fontes: Antikkvitenskap, kildebehandling og metode.* Oslo

Jameson, M. H. 1997. *Religion in the Athenian Democracy.* In Morris, I. and Raaflaub, K. A. (red.) 1997. *Democracy 2500? Questions and Challenges.* Iowa

Levy, T. E. 2005. Foreword. In Clarke, J. (red.) 2005. *Archaeological Perspectives on the Transmission and Transformation of Culture in the Eastern Mediterranean.* Oxford

Momigliano, A. 1986. *The Rise of the plebs in the Archaic Age of Rome.* In Raaflaub, K. A. (red.) 1986. *Social Struggles in Archaic Rome. New Perspectives on the Conflict of the Orders.* London.

Morris, I. and Raaflaub, K. A. 1997. (red.) *Democracy 2500? Questions and Challenges.* Iowa

Niemeyer, H. G. 2000 *The Early Phoenician City-States on the mediterranean. Archaeological Elements for their Description.* In Hansen, M.H. (red.) 2000. *A Comparative Study of Thirty City-State Cultures.* Copenhagen

Oxford Classical Dictionary. Third Edition. 1999. Oxford

Pallottini, M. 1991. *A History of Earliest Italy.* Ann Arbor

Papaconstantinou, D. 2005. *Constructing identities in the Neolithic Eastern Mediterranean: cultural difference and the role of architecture.* In Clarke, J. (red.) 2005. *Archaeological Perspectives on the Transmission and Transformation of Culture in the Eastern Mediterranean.* Oxford

Phillips, J. 2005. *A question of reception*. In Clarke, J. (red.) 2005. *Archaeological Perspectives on the Transmission and Transformation of Culture in the Eastern Mediterranean*. Oxford

Raaflaub, K. A. (red.) 1986. *Social Struggles in Archaic Rome. New Perspectives on the Conflict of the Orders*. London

Raaflaub, K. A. 1986. *The Conflict of the Orders in Archaic Rome: A Comprehensive and Comparative Approach*. In Raaflaub, K. A. (red.) 1986. *Social Struggles in Archaic Rome. New Perspectives on the Conflict of the Orders*. London.

Renfrew, C. 1986. *Introduction: peer polity interaction and socio-political change*. In Renfrew, C. and Cherry, J. F. (red.) 1986. *Peer Polity Interaction and Socio-Political Change*. Cambridge

Renfrew, C. and Cherry, J. F. (red.) 1986. *Peer Polity Interaction and Socio-Political Change*. Cambridge

Rostovtzeff, M. 1926. *The Social and Economic History of the Roman Empire. Vol I*. Oxford.

Ryberg, I. S. 1940. *An Archaeological Record of Rome. From the Seventh to the Second Century B.C*. London. Philadelphia.

Sakellariou, M. 1996. *The Metropolises of the Western Greek Colonies*. In Carratelli, G. P. 1996. *The Western Greeks. Classical Civilization in the Western Mediterranean*. London

Sartori, F. 1996. *The Constitutions of the Western Greek States: Cyrenaica, Magna Graecia, Greek Sicily, and the Poleis of the Massaliot Area*. In Carratelli, G. P. 1996. *The Western Greeks. Classical Civilization in the Western Mediterranean*. London

Scheid, J. 1995. *Graeco Ritu: A Typically Roman Way of Honoring the Gods*. *Harvard Studies in Classical Philology*, Vol. 97, Greece in Rome: Influence, Integration, Resistance (1995); 15-31

Schreiner, J. H. 2000. *Historieskriving*. I Iddeng, J. W. (red.) 2000. Ad fontes: Antikkvitenskap, kildebehandling og metode. Oslo

Scullard, H. H. 1980. *A History of the Roman World 753-146 BC*. London

Starr, C. G. 1980. *The beginnings of Imperial Rome: Rome in the Mid-Republic*. Michigan.

Torelli, M. 2000. *The Etruscan City-State*. In Hansen, M.H. (red.) 2000. A Comparative Study of Thirty City-State Cultures. Copenhagen

Van der Vliet, E. Ch. L. 1990. *Early Rome and the Early State*. In Eder, W. 1990. Staat und Staatlichkeit in der frühen römischen Republik: Akten eines Symposiums, 12.-15. Juli 1988, Freie Universität Berlin. Stuttgart

Vidén, G. 2000. *Vad skrev författaren egentligen? Om texttradering och textkritik*. I Iddeng, J. W. (red.) 2000. Ad fontes: Antikkvitenskap, kildebehandling og metode. Oslo

Wallace, R. W. 1990. *Hellenization and Roman Society in the Late Fourth Century B.C.* In Eder, W. 1990. Staat und Staatlichkeit in der frühen römischen Republik: Akten eines Symposiums, 12.-15. Juli 1988, Freie Universität Berlin. Stuttgart. s278-292

Webb, J. M. 2005. *Ideology, iconography and identity. The role of foreign goods and images in the establishment of social hierarchy in the Late Bronze Age Cyprus*. In Clarke, J. (red.) 2005. Archaeological Perspectives on the Transmission and Transformation of Culture in the Eastern Mediterranean. Oxford

Wells, P. S. 1992. *Tradition, identity, and change beyond the Roman frontier*. New York. London. I Schortman E. M. & Urban P. A. (red.) 1992. Resources, Power, and Interregional Interaction. New York. London.

Whitley, J. 2001. *The Archeology of Ancient Greece*. Cambridge

Østby, E. 2000. *Klassisk arkeologi: Gjenstander og monumenter*. I Iddeng, J. W. (red.) 2000. Ad fontes: Antikkvitenskap, kildebehandling og metode. Oslo

Kilder

Aristoteles. *The Politics*. Penguin Classics. 1981. London

Arestoteles. *The Athenian Constitution*. Penguin Classics. 1984. London

Cicero M. T. *Orations. Pro Balbo*. Loeb Classical Library. 1958. London

Cicero M. T. *De Re Publica*. The Loeb Classical Library. 1994. Harvard

Cicero M. T. *De Legibus*. The Loeb Classical Library. 1994. Harvard

Diodorus Siculus. Books I-XV. The Loeb Classical Library. 1954. London

Dionysios of Halicarnassus. Books I-XX. Loeb Classical Library. 1950. London

Herodot. *Historie*. Oversatt av Mørland, H. Aschehoug. 2004. Oslo

Homer. *Illiaden*. Oversatt av Østbye, P. Aschehoug. 1994. Oslo

Homer. *Odysséen*. Oversatt av Østbye, P. Gyldendal. 1994. Oslo

Livius. *The History of Rome from its Foundation*. Books I-V. The Early History of Rome. Penguin Classics. 1960. London

Livius. *The History of Rome from its Foundation*. Books VI-X. Rome and Italy. Penguin Classics. 1982. London

Livius. *The History of Rome from its Foundation*. Books XXI-XXX: The War with Hannibal. Penguin Classics. 1965. London

Livius. *The History of Rome from its Foundation*. Books XXXI-XLV. Rome and the Mediterranean. Penguin Classics. 1976. London

Plutarch. *Plutarch's Lives*. Volume 1. Modern Library Classics. 2001. New York

Plutarch. *Greek Lives*. Oxford World's Classics. 1998. Oxford

Polybius. *The Rise of the Roman Empire*. Penguin Classics. 1979. London

Strabo. *Geography*. Loeb Classical Library. 1932. London

Thucydides. *The Peloponnesian War*. Random House. 1982. Toronto

Vergil. *The Aeneid*. Vintage Classics Edition. 1990. Toronto

Forkortelser

OCD: *Oxford Classical Dictionary. Third Edition*. 1999. Oxford